

Földvály Miklós István

Részletek az Esztergomi benedikcionáléból*

(Fordítás és kommentár)

Amióta az *Esztergomi benedikcionále* kivételes jelentőségére fény derült, szinte minden rá vonatkozó tanulmányban elsősorban két tételt hangsúlyoztunk.¹ Az első, hogy az áldásgyűjtemény a magyarországi, jóllehet

Földvály Miklós István (Gödöllő) középkorkutató, liturgiátörténész, az ELTE BTK Latin Tanszékének habilitált adjunktusa, az OTKA-ELTE BTK Vallástudományi Központ Liturgiátörténeti Kutatócsoportjának vezetője és a LFZE Egyházzene Tanszékének oktatója.

még latin nyelvű irodalomtörténet egyik legkorábbi, és a kora Árpád-korra nézve legjelentősebb alkotása. A másik, hogy a szöveg jelentősége, gondolati és esztétikai ereje elsősorban abban mutatkozik meg, ahogyan a biblikus, patrisztikus és liturgikus háttérszövegeket fölhasználja, összekapcsolja, utal rájuk, velük virtuóz párbeszédet folytat.

Éppen ezért a mű szövegkiadásának előkészítéskor is a forrásapparátus kidolgozása jelentette a legnagyobb kihívást: nem pusztán a hivatkozott szövegek azonosítása, bár ez is komoly feladat, hanem e szövegek egymáshoz való viszonyának, liturgikus közvetítettségének, beágyazottságának érzékeltetése. Félrevezető ugyanis bibliai könyvvel, fejezet- és versszámozással hivatkozni egy szövegre, amely nem elsősorban a Szentírás egy adott helyeként, hanem egy meghatározott időszak és egy meghatározott szertartás meghatározott tételeként, olvasmányaként vagy énekeként élt a szerző és hallgatósága tudatában. A patrisztikus szövegeknél sem mond eleget, ha egy bizonyos egyházatya egy bizonyos művére hivatkozunk könyv, fejezet és bekezdés alapján, ha a részlet a zsolozsma szerzője vagy homíliája volt, és mint ilyen gyakorolt tényleges hatást a középkori egyházi társadalom gondolkodására.

Egy ilyen forrásapparátus azonban mind a kiadó, mind az olvasó szempontjából csak nyersanyag. Fölvonultatja az eszközöket olyan műelemzések-

* A közlemény az OTKA/NKFI 109058 számú kutatási programjának keretében készült. A *Benedictionale Strigoniense*-ről (BS) ld. e lapszámban: FÖLDVÁRY Miklós István: „A magyarországi zsolozsma-lekcionárium temporáléjának jellegzetességei III. Eredet, rokonság, megkülönböztető jegyek”, 121–134., valamint a tanulmány bibliográfiai adatait.

¹ DÉRI I. és II. = DÉRI Balázs: „Az Esztergomi benedikcionále zsolozsmalekcionáriuma” I. és II, *Magyar Egyházzene* XXI (2013/2014) 377–390 és XXII (2014/2015) 3–14. FÖLDVÁRY = FÖLDVÁRY Miklós István: *Az Esztergomi benedikcionále. Irodalom és liturgia az államalapítás-kori Magyarországon*. Argumentum Kiadó – ELTE BTK Vallástudományi Központ, Liturgiátörténeti Kutatócsoport, Budapest 2014. (Műhelytanulmányok 1). — További rövidítések e közleményben: MOELLER = MOELLER, Edmond (Eugène) OSB (kiad.): *Corpus benedictionum pontificalium*. Brepols, Turnhout (1971–1979). (Corpus Christianorum. Series Latina 162 A–C). USUARIUM = usuarium.elte.hu.

hez, amelyek közvetlenül a szövegekbe helyezkedve fejtik föl azok összetett hivatkozási rendszerét és emelik ki a művész legeredetibb megoldásait.

Egy-egy áldás elemzése ehhez nem elég, mert a benedikcionále nem kicsiszolt aprómunkák halmaza, hanem átgondolt, következetesen fölépített ciklus, ma talán így nevezhetnénk: kötetkompozíció. Különbéféle típusú áldásokat, különféle megközelítéseket és témákat használ, amelyek jellegzetes arányok és ritmus szerint térnek vissza a korpuszon belül. Ezért mielőtt a forrásapparátus elkészítéséhez fogtam volna, azt a megoldást választottam, hogy sorban haladva végigelemzek egy reprezentatív mennyiséget a gyűjtemény elejéről (ádvént első három hete), majd véletlenszerűen kiegészítem a sort néhány szentekről szóló (Miklós, Aprószentek), és egy, az év más szakaszára készült áldással (fehérvasárnap).

A fordítások és az elemzések remélhetőleg a latinul nem vagy kevésbé értő olvasóknak is meggyőzően fogják bizonyítani, hogy a felsőfokú kijelentések, amelyeket az Esztergomi benedikcionále értékéről és fontosságáról eddig leírtam, nem csak a kutató elfogultságából származtak saját témája iránt.

Ádvént első vasárnapján

1.

*Omnipotens Deus, cuius Unigeniti adventum et praeteritum creditis,
et futurum expectatis:
eiusdem adventus vos illustratione sanctificet,
et sua benedictione locupletet. R. Amen.*

*In praesentis vitae stadio vos ab omni adversitate defendat,
et se vobis in iudicio placabilem ostendat. R. Amen.*

*Quo a cunctis peccatorum contagiis liberati,
illius tremendi examinis diem expectetis interriti. R. Amen.*

*Quod ipse praestare dignetur,
cuius regnum et imperium sine fine permanet
in saecula saeculorum. R. Amen.*

*A mindenható Isten, kinek Egyszülöttjéről hiszitek, hogy egykor eljött,
és várjátok, hogy majdan újra eljő,
szenteljen meg Fia eljövételének megtisztító világosságával,
és gazdagítson titeket atyai áldásával! R. Ámen.*

*A jelen élet pályáján minden viszontagságtól óvjon meg,
és az ítéletkor mutassa magát megengeszteltnek irántatok! R. Ámen.*

*Hogy a bűnök minden fertőjétől megszabadulva
ama rettenetes vizsgálat napját félelem nélkül várjátok! R. Ámen.*

*Ezt méltóztassák megadni ő,
kinek országa és birodalma vég nélkül megmarad
mindörökkön örökké! R. Ámen.*

Fordítói jegyzet | A ragrímek megtartásától itt és a következőkben is eltekintek, legalábbis azoknál a gyakoribb áldásoknál, amelyekben nem a játékosság (FÖLDVÁRY 50: 2–3. típus), hanem a méltóságteljes hangvétel uralkodik. Fontosabbnak tartom a terjedelmi és ritmikai arányok érzékeltetését, illetve a párhuzamosságok kiemelését. Ennek érdekében, ha szükséges, a latinnál kifejtettebben fogalmazok, pl. szembeállítva múltat és jövőt (elkerülendő a magyarban ügyetlennek ható összecsengést is: *adventum ... futurum* 'eljövetelét ... mint eljövendőt'); Fiút és Atyát (*eiusdem adventus ... sua benedictione*). A latin *illustratio* jelentésgazdagságát (fény, megtisztítás, körbejárás) igyekeztem érzékeltetni a „megtisztító világosság” összetétellel.

Kommentár | Széles körben elterjedt, már a Karoling-kori *Supplementum Anianense*-ben is szereplő áldás, nem a BS saját alkotása. Központi gondolata a *triplex adventus*, Krisztus történeti, végső és lelki eljövetelének összekapcsolása. Nyelvezete euchológiai, azaz nem elsősorban bibliai ihletettséggű, de egyes szókapcsolatainak van bibliai előképe, pl. *adventum ... expectatis* 'eljövetelét várjátok' (Tt 2,13: *expectamus adventum*, része a karácsonyi első mise *Apparuit gratia* kezdetű szentleckéjének, amely a 2. és a 31. áldásban is megjelenik); *adventus ... illustratione* 'eljövetelének világosságával' (2Th 2,8: *illustratione adventus sui*, a téli kántorböjt szombatjának *Rogamus vos* kezdetű szentleckéjéből); *in ... stadio* 'a pályán' (1K 9,24: a hetvenedvasárnapi *Nescitis quod hi qui in stadio currunt* szentlecke kezdősorából; bár csak egy szó az összekötő kapocs, a versenyfutás a BS szerzőjének egyik kedvelt, visszatérő motívuma lesz); *se ... ostendat* 'mutatkozzék' (Nu 6,25: *Ostendat Dominus faciem suam tibi*, a főpapi áldás ősképe, az ároni áldás második tagját idézi föl). Patrisztikus párhuzam Nagy Szent Gergely pápa széles körben, így Esztergomban is olvasott homíliája a téli kántorböjt szombatjára (20,9, vö. DÉRI I. 381), amely szó szerint használja az *in illo tremendi examinis die* 'ama rettenetes vizsgálat napján' kifejezést. Jóllehet a háttérszövegekhez való kapcsolódás nem olyan hangsúlyos és következetes, mint a BS saját szövegeinél, e klasszikus nyitótétel áthallásai ihletforrásul szolgálhattak a mindenekelőtt bibliai és patrisztikus háttérszövegeket mozgató áldásokhoz. A szöveg terjedelmileg arányos, párhuzamos tagokból épül föl, amelyeket azonos mondattani helyzetüknek megfelelően ragrímekkel összecsengő, 3–4 szótagú szavak zárnak. Ezek —megfelelő hangsúlyrendű megelőző szavakkal együtt— ritmikus zárlatokat (ún. *cursus*-okat) alkotnak. A negyedik tag (*Quod ipse praestare: „Ezt méltóztassék megadni ő”*) a műfaj állandó zárlata (konklúziója), amelyet csak első előfordulásakor közölnek a források teljes terjedelmében. Minden tagra értelemszerűen „Ámen” a válasz, a továbbiakban ezt is elhagyom.

2.

*Omnipotens Deus, cuius adventum et humilem in carne celebratis,
 et in maiestate terribilem fideliter exspectatis:
 in hoc vobis misericors remittat, quod displicet,
 ut in illo districtus non inueniat, quod condemnet.
 Expergefaciat vos modo a somno torporis et negligentiae,
 qui, tunc veniens, omnes vult in bono opere vigilantes inuenire.
 Quatenus perfecte abiicientes opera tenebrarum,
 in illo tremendo examine cum filiis lucis et diei mereamini feliciter censeri.*

*A mindenható Isten, kinek míg alázatos, test szerinti eljövételét ünneplitek,
 és fölségben való, rettenetes eljövételét is hűséggel várjátok,
 már ebben bocsássa meg nektek irgalmasan, ami nincs tetszésére,
 hogy abban szigorral majd ne találjon semmit, amit el kelljen ítélnie!
 Ébresszen föl titeket az ernyedtség és a hanyagság álmából,
 aki egykor eljővén mindnyájókat jó cselekedetben virrasztva akar találni!
 Hogy végleg elvetvén a sötétség cselekedeteit
 érdemesek legyetek ama rettenetes vizsgálatkor
 szerencsésen a nappal és a világosság fiai közé jegyeztetni!*

Fordítói jegyzet | Az első tag a latinban is kissé túlterhelt a 2×2 —chiasztikusan elhelyezett— állapothatározó (*humilem in carne ... in maiestate terribilem*) és a rájuk következők, magyarra szintén csak adverbialisan fordítható szavak (*fideliter, misericors, districtus*) miatt, ezért az előbbieket jelzősítettem, az eljövételt mint kulcsszót pedig mindkétszer kiírtam, a „míg ... is” megoldással emelve ki a párhuzamot (*et ... et*). Az „ebben ... abban” a kétféle eljövételre vonatkozik, és időt fejez ki, de megtartottam a -ban/-ben végződést, hogy a második tagban erre felelő *modo ... tunc* lehessen időhatározó. A „kelljen elítélnie” az „ítéljen el” monoszillabikus végződését kerüli el, és a függő coniunctivus értelmének is jobban megfelel (teológiaiag is „korrekt”, tekintettel arra, hogy Isten egyetemes üdvözítő szándéka ellenére kénytelen elítélni a bűnöst). A *perfecte* azért lett az etimologikus „végleg” (értsd: végigcsinálva), hogy a túl hosszú „tökéletesen” ne bontsa meg a tagok terjedelmi arányát, és ne halmozódjanak kakofonikusan az „e” hangok (*tökéletesen elvetvén*). Végig szeretnék következetes terminológiai különbséget tenni a *mereor* ‘érdemesnek lenni’ és a *dignor* ‘méltóztatni’ között. A *censeri* „jegyeztetni” fordítása talán jobban kifejezi a római állami terminológiára való utalást, mint a *Te Deum*-ra emlékeztető „számláltatni” (*cum sanctis tuis in gloria numerari*). Különösen érzékeny olvasók még az előző áldás *illustratio*-ja alapján is gondolhatnak a *lustrum*-ra, és arról a *census*-ra. Hogy ez nem pusztán fantáziálás, arra az mutat, hogy a gyűjtemény előszeretettel használja a szót, mindig azonos összefüggésekben: 2c, 88a, 92b, 148b (*censeri/censere inter + acc.*), 4a, 52c, 107a (*censuram sustinere/declinare*), 251b (*censura*).

Kommentár | A BS saját áldása. Három fő forrása van: az előző, a BS keletkezésekor már hagyományosnak számító áldás, az ádvent első vasárnapi szentlecke és Nagy Szent Gergely pápa homíliái. A kezdő tag egyértelműen az előző, közismert áldásra utal, átveszi belőle (és közvetve a Tt 2,13-ból) az *adventum ... exspectatis* fordulatot, és mondattani szerkezetében is azzal kel versenyre. A kettős eljövételre (történeti és végső) és annak morális követelményeire épít (ez lehetne a harmadik, lelki eljövétel). Két hosszabb, további kólonokra osztható szakaszból áll, de a jelzők és határozók halmozása révén már terjedelmileg is a mintaáldás fölébe kerekedik. Megmutatkozik az exegetizáló módszer: ennek lényege, hogy a szerző alárendelt bővítmények segítségével építi be a sugallni kívánt értelmezést a szövegbe (pl. az egyik eljövétel alázatos és test szerinti, a másik rettenetes és fölségben való [vö. 7a]; ehhez az irgalmasság és elengedés, ahhoz a szigor és az elítélés kapcsolódik). Az előző ádventi áldáshoz, és vélhetően csak közvetve Nagy Szent Gergelyhez kapcsolódik a már kiemelt, *in illo tremendo examine* 'ama rettenetes vizsgálatkor' szókapcsolat is. Az áldás többi része azonban következetesen perikópaalapú, és a BS legkedveltebb szentírási korpuszából, az újszövetségi levelekből merít. Az aznapi, ádvent első vasárnapi szentlecke (R 13,11–12: *Scientes quia hora est*) a forrása a felébredésről, álomról, a sötétség cselekedeteinek elvetéséről, a nappalról és a világosságról szóló szavaknak, amelyek végigvonulnak a 2–3. tagon. Talán nem érdektelen, hogy a szentleckéből kiemelt részletek ugyanazok, amelyek a napi matutínumban antifónaként is szerepelnek (*Hora est, Scientes, Nox praecessit*). Ezek nemcsak a szokásos exegetizáló, és mint hamarosan látni fogjuk, patrisztikus eredetű bővítményekkel (ernyedtség és hanyagság, jó cselekedet) és „dagasztó” adverbiumokkal (végleg, szerencsésen) egészülnek ki, hanem más bibliai helyek virtuóz bekapcsolásával is. Ilyen a L 12,37-re utaló *Beati servi illi quos cum venerit Dominus invenerit vigilantes*: „Boldogok a szolgák, akiket, midőn eljő az Úr, virrasztva talál” (a mondat a hitvallók közös miséiben használatos *Sint lumbi vestri praecincti* perikópának is része, ebben a minőségben kommentálja Nagy Szent Gergely Félix napján), vagy a nappal és a világosság fiainak említése, amely nyilvánvalóan a napi szentlecke *induamur arma lucis* („öltük fel a világosság fegyvereit”) és *sicut in die* („miként nappal”) szavainak vonzására, de az 1Th 5,5 *omnes enim filii lucis estis et filii diei* („mert mindnyájan a világosság fiai vagytok és a nappal fiai”) nem perikopális szakaszát helyezi az új összefüggésbe. Az egész műben uralkodó marad az a technika, amely motivikus vagy lexikai megfelelések alapján egymástól távoli bibliai helyek közt létesít kapcsolatot (sokszor patrisztikus képzettársításokat követve), és különösen a levélkorpusznak tanúskodik lenyűgöző ismeretéről. Jellemző, hogy a levelekből vett részletek jelentős részének (szemben a többi bibliai hellyel) nem mutatható ki egyértelműen perikópaként való használata. A rájuk való hivatkozás inkább a Bibliával való tudós foglalkozásra, semmint liturgikus tapasztalatra épül (az 1Th 5,1–5 pl. *De temporibus autem* kezdettel előfordul ugyan Európában hétköznapi szentleckeként, ritkán az ádventi időszakban is, de csak szórványosan

és rendszertelenül). Noha a *tremendum examen* inkább vezethető le az előző áldásból, mint a végső forrásaként azonosított Gergely-homíliából, az áldásnak a napi szentleckétől különböző szakaszai és helyenként a bibliai helyek közti váltások is Nagy Szent Gergelyre vezethetők vissza (vö. DÉRI I. 381). A *districtus* ('szigorú') az ő kedvelt szava (pl. Hom. 1,2; 10,7), s ugyanezen pápa vízkereszti homíliájában (mint a BS-ben is) egy mondatban szerepel az *inveniat quos condemnet* („találjon, akiket elítéljen”) szavakkal. Az *inveniat quod condemnet* frázist egyébként a 3. ádventi vasárnapra rendelt, közkeletű áldás is használja (13b): ez szintén közvetíthette a Gergely-részletet a BS felé. Egy másik Gergely-homíliában (13,3) található meg a *torporis et negligentiae* ('ernyedtség és hanyagság') és a *sine bono opere* ('jó cselekedetek nélkül') szavak is, ugyanabban a Félix-napiban, amely a BS-hez képest éppen fordított eljárással a virrasztó szolgálókról szóló evangéliumi szakaszból (L 12,35–40: *Sint lumbi vestri prae-cincti*) asszociál a R 13,11 (ádvent első vasárnapi szentlecke) egyes részleteire.

Ádvent első hetének szerdáján

3.

*Omnipotens Deus deponat pristinam in vobis conversationem veteris hominis,
qui corrumpitur secundum desideria vanitatis.*

*Atque renovatos spiritu vestrae mentis, induat vos novum hominem,
qui secundum Deum creatus est in iustitia et sanctitate veritatis.*

*Ut inhaerentes Deo vero Patrique veritatis,
diabolum mendacem, patrem mendacii sub pedibus conteratis.*

*A mindenható Isten tegye le bennetek a régi ember életmódját,
aki megrontatik a hiúság vágyakozásai szerint!*

*És megújítóán titeket elmétek lelkiületében öltöztessen új emberbe,
aki Isten szerint teremtetett igazságosságban és az igazság szentségében!*

*Hogy az igaz Istenhez és az igazság Atyjához ragaszkodván
a hazug ördögöt, a hazugság atyját lábatokkal tiporjátok!*

Fordítói jegyzet | Mivel az áldás végig szorosan követ egy bibliai szöveget, a szinte interlineáris megközelítés lehetséges és kívánatos is, mert fölidézi a bibliai stílust és azonosíthatóvá teszi a párhuzamokat. Ezt érzékelteti a más típusú áldásokhoz képest erősen nominális, birtokos összetételekkel és főnévképzőkkel teli (semitizáló) nyelvezet.

Kommentár | A BS saját áldása. A vasárnapiaknál látványosan rövidebb, kéttagú sorok azt sejtetik, hogy a szerző tudatosan egyszerűbb (*ferialis*) áldástípust szánt a hétköznapiakra. Más jellegű a forráshasználat is. Ez az áldás az első képviselője az egyetlen, nem perikopális bibliai szakaszt parafrázáló áldásoknak. Ezek az „olvasó-áldások” egy tudós, a Biblia, mindenekelőtt a levelek szövegét

bensőségesen ismerő és talán kommentáló személy érdeklődésének és észjárásának termékei. A jelen tétel teljes egészében az E 4,22–27 szövegére épül. Hogy ez nem liturgikus háttérű idézés, azt három tényező is bizonyítja. (1) A szakasz szentleckeként széles körben csak a 19. pünkösdi/Szentháromság utáni vasárnapon használatos (E 4,23–25: *Renovamini spiritu* kezdettel) ádventtől távol, de az a perikópa nem tartalmazza sem a jellegzetes első verset: *deponere vos secundum pristinam conversationem veterem hominem qui corrumpitur secundum desideria erroris* („hogyan letegyétek a korábbi életmód szerinti régi embert, aki megrontatik a tévelygés vágyakozásai szerint”), sem az ördög nevesítését, amelyre csak a 27. versben kerül sor. (2) Ádventben az Efezusi levél hétköznapi szentleckeként sem gyakori, az első hét szerdáján pedig egyetlen ismert hagyományban sem fordul elő (ld. USUARIUM); Kelet-Európában ezen belül is a Jakab-levél *Patientes estote* szakasza (Jc 5,7–10) az egyeduralkodó. (3) Végül többször építenek az ilyen típusú olvasó-áldások ádventben később is az Efezusi levélre (9, 15, 18), ami arra enged következtetni, hogy megalkotásukkor ez a szöveg állt a szerző (kommentátori vagy prédikátori?) érdeklődésének középpontjában. Az első tag szorosan, de az eredetinelől kiegyenlítettebben, érthetőbben követi a páli szöveget, amely ott egy hosszabb mondat finális infinitívusi záró szakasza. Hangsúlyos különbség a *desideria vanitatis* az eredeti *desideria erroris* helyett (hiúság, *vanitas*, tévelygés, *error*, helyett), ami részben a négyszótagos zárlatokhoz való ritmikai vonzódás eredménye, részben a „pietista” (inkább moralizáló, semmint doktrinális) nyelvezet következménye. Érthető, hiszen egy káptalani-dómmonostori közönséghez szóló püspök (amilyen ekkoriban Szent Gellért is volt) már nem a pogány tévelygéseket tekinti fő fenyegetésnek. A második tag pontosan követi az E 4,23–24-et (*Renovamini autem spiritu mentis vestrae et induite novum hominem qui secundum Deum creatus est in iustitia et sanctitate veritatis*, „Újuljatok meg pedig a ti elmétek lelkületében, és öltöztök magatokra az új embert, aki Isten szerint teremtett igazságosságban és az igazság szentségében”) — ez a már idézett 19. vasárnapi szentlecke kezdősora is. A felöltözés, az igazság és a szentség említése áttételesen a papi vagy szerzetesi, illetve a mise előtti beöltözés imáit idézi föl. A harmadik tag viszont már jobban elrugaszkodik az alapszövegtől: a 25. vers valóban a hazugság–igazság ellentétéről szól (*deponentes mendacium loquimini veritatem* ‘letévén a hazugságot, szóljatok igazságot’), a 27. versben pedig szó van az ördögről (*Nolite locum dare diabolo* ‘Ne adjatok helyet az ördögnek’), de a kettő összekapcsolása (*pater mendacii* ‘a hazugság atyja’) a BS leleménye, amely majd a 19., saját karácsonyi áldásban is fölűnik. Ihletője minden bizonnyal a perikópaként ádventben szintén nem használatos J 8,44 (*ex patre diabolo estis ... ille cum loquitur mendacium ex propriis loquitur quia mendax est et pater eius*, „az ördögtől mint atyától valók vagytok ..., ő, amikor hazugságot szól, a sajátjából szól, mert hazug és annak [a hazugságnak] atyja), amelynek alapján már Szent Ágostonnál megtalálható az összetétel. A ragaszkodás (*inhaerentes*) s főleg a lábbal tiprás (*sub pedibus conteratis*) a bűnbeesés történetének szókincsét idézi föl (Gn 2,24 és 3,15).

4.

*Omnipotens Deus, qui pro nobis venit, et siluit, veniet autem, et non silebit:
modo vos in patientia sua misericorditer adducat ad paenitentiam,
ut tunc iustam eius valeatis sustinere censuram.*

*Corrigat vos iudex etiam exemplo sui praeconis,
ut, in deserto huius saeculi, tamquam advenae et peregrini,
abstinentes vos a carnalibus desideriis,
etiam superflua vestium lenocinia respuatis.*

*Statuat vos modo ante faciem vestram,
ut, videntes vestra peccata, faciem eius in confessione praeveniatis,
ne tunc terribiliter arguat vos,
et in conspectu angelorum et hominum sine fructu erubescatis.*

*A mindenható Isten, aki értünk eljött, s hallgatott, eljövend pedig, s nem hallgat,
most titeket az ő türelmével irgalmasan vezessen a bűnbánatra,
hogy akkor képesek legyetek majd kiállni az ő igaz cenzusát!*

*Javítson meg titeket a bíró az ő hírnökének példájával is,
hogy e világ pusztaságában mint vándorok és jövevények,
megtartóztatván magatokat a testi vágyakozásoktól,
még a ruhák fölösleges kényeztetéseit is visszaköpjétek!*

*Állítson titeket most a saját színetek elé,
hogy látván a ti bűneiteket, az ő színe elé hálaadással lépjétek,
nehogy akkor vádoljon titeket rettenetesen,
és az angyalok és az emberek színe előtt gyümölcstelenül piruljatok!*

Fordítói jegyzet | Itt és a továbbiakban mindenütt, ahol nem írok fordítói jegyzetet, nyersfordítást készítettem, azaz a magyar változat pontosan követi az eredeti mondatszerkezetet és szóválasztást, de gyakran ügyetlenül hangzik, magyartalan, stílusában egyenetlen. Ezek a fordítások nyersanyagul szolgálnak egy reménybeli műfordításhoz.

Kommentár | A BS saját áldása. Szemben az előző, terjedelmében és vonalvezetésében is egyszerű tétellel ez a vasárnapiakkal azonos súlyú, sőt azokat felülmúló alkotás. Mivel pénteken és a következő heteken ugyanígy egy-egy egyszerűbb és összetettebb áldás fogja követni egymást, egyértelmű, hogy a szerző egy *simplicior* és egy *sollemnior* változatot szánt minden egyes köznapra. Alapja a napi perikópa, amely Keresztelő Szent János bűnbánatra való felhívásáról és életmódjáról szól (Mt 3,2–6: *Venit Ioannes*): advent első szerdáján ez volt Európában a leggyakoribb, Kelet-Európában pedig gyakorlatilag az egyedüli evangélium (ld. USUARIUM). Az áldás ugyanakkor nem a perikópa puszta fölidézése vagy moralizáló olvasata. A szerző, mint később is gyakran, lenyűgöző biblikus műveltséget mozgósít, a legkülönbözőbb szövegeket kapcsolva rá a megvilá-

gítani kívánt perikópára. Mintegy játszik azzal, hogy maga a perikópa szövegszerűen alig vagy ne is legyen idézve, inkább csak mint az értelmezés kulcsa húzódjék meg a többi idézet és parafrázis háttérében. Az első sorhoz a saját leleményen kívül ihletforrást jelenthetett Nagy Szent Gergely első ádventi homíliája, amely záró szakaszában (1,6) maga is idézi a Ps 49,3-at (*Deus manifeste veniet Deus noster et non silebit*: „Isten nyilván eljő, a mi Istenünk, és nem hallgat”) a végső eljövétel összefüggésében. A Gergely-beszéd maga itt biztosan nem volt része az esztergomi zsolozsmának, de még hangsúlyosabb ugyanez az idézet Haymo 11. *de tempore* homíliájában (*Audite quomodo prophetis nuntiantibus*), amelynek pontosan ez a zoltárhely az első bibliai idézete, mindjárt a bevezető szavak után. A XIII. században még nem, de legkésőbb a XV-től kezdve ez volt az előző vasárnapi matutínium szerzője Esztergomban és számos más úzusban is (Br 43^r). A 49. zoltár 2–3. verse egyébként is sokat ismételt ádventi szöveg (*Ex Sion spesies decoris eius*), a kezdő idézet ennek közvetlen folytatása. A *patientia* ‘türelem’ ugyan csak egyetlen szó, de a nap már említett szentleckéjét (Jc 5,7–10: *Patientes estote*) eleveníti meg. Így válhat a homília által fölidézett zoltárból a hallgatás a türelem szinonimájává, a zoltár tagadó *non silebit* ‘nem hallgat’ szavai pedig így mutathatnak a nem hallgatag, türelmetlen, szigorú végső eljövételre, szembeállítva a hallgatag és türelmes történeti eljövétellel: ugyanaz az ellentét, amelyre a vasárnapi áldások is alapoztak. A nem-hallgatás motívumának bibliai forrása talán a szenvedő szolgáról szóló izaiási jövendölés, amely a szent háromnapban számos műfajban megszólal: *Oblatus est quia ipse voluit et non aperuit os suum sicut ovis ad occisionem ducetur et quasi agnus coram tondente se obmutescet et non aperiet os suum*: „Fömládoztatott, mert ő maga akarta, és nem nyitotta meg száját; mint a juh vitetik a leölésre, és amint a bárány az őt nyíró előtt elnémul, és nem nyitja meg száját”. A szentlecke *patientia*-ja és az evangélium *paenitentia*-ja (Mt 3,2: *Paenitentiam agite appropinquavit enim regnum caelorum*: „Tartsatok bűnbánatot, mert elközelgett a mennyek országa”) ugyanakkor máris mozgásba hoz egy harmadik helyet, amely kifejezetten a *patientia*–*paenitentia* fogalom párra épül, a R 2,4-et (*An divitias bonitatis eius et patientiae et longanimitatis contemnis ignoras quoniam benignitas Dei ad paenitentiam te adducit*: „Vajon az ő jóságának és türelmének és hosszantűrésének gazdagságát megveted? Mert Isten jósága a bűnbánatra vezet téged”). A hely perikópaként csak dél-francia és hispán úzusokban ismert, ott is a böjtelőt megelőző köznapokon (ld. USUARIUM), tehát nem liturgikus idézet, hanem a szerző biblikus műveltségének újabb jele. Hogy valóban a R 2,4-ről van szó, arra a szövegben az *adducat* ‘vezessen el’ állítmány használata a bizonyíték. Valószínű, hogy az ítélet mint *censura* említése sem független a korábbi 2c tagtól, ahol már utaltam a szó pogány római jelentéstartományára. A második tag Keresztelő Szent Jánosnak a napi evangélium végén leírt aszketikus életmódjára épül, különösen a teveszőr öltözetre és a bőrvögre. A szövegszerű bibliai háttér azonban nem ez, hanem 1P 2,11: *Obsecro vos tamquam advenas et peregrinos abstinere vos a carnalibus desideriis*: „Kérlek titeket mint zarándokokat és jövevényeket, hogy tartózkodjatok a testi vágyakozásoktól” —

ez egyébként a húsvét utáni 4. vasárnap jellemző szentleckéje, ádventben nem használatos mint perikópa (ld. USUARIUM). A *iudex-praeo* 'bíró-hírnök' fogalom-pár Krisztus és János összefüggésében a már hivatkozott Gergely-beszédben (1,6) is megvan (*quantum a potentia iudicis persona praeconis distat* 'amennyire távol van a bíró hatalmától a hírnök személye' [annyira különböznek a jelen szorongattatások a végidőktől]), és a Gergely-homiliáriumot a szerző a liturgiától függetlenül biztosan ismerte. Különleges szó a *lenocinium* 'kényeztetés', a ruházkodásra vonatkozó kitétel a gyűjtemény mögött álló szerzetesi, dómmonostori közegben értelmezhető a leginkább (vö. 95a). A harmadik tag különleges képe, hogy Isten állítson minket a saját színünk elé, alapgondolatát a Jánoshoz kapcsolódó *ante faciem* 'színe előtt' helyekből bontja ki. Jóllehet az *ante faciem* a *pnh* ('arc') gyököt tartalmazó héber prepozíció (*liphné*) közismert etimologizáló fordítása, az Újszövetségben először Jánossal kapcsolatban fordul elő (Mc 1,2; L 7,27: *Ecce [ego] mitto angelum meum ante faciem tuam*: „Íme én elküldöm az én angyalomat [hírnökömet] a te színed előtt, Ml 3,1-et idézve, amely egyébként gyertyaszentelői olvasmányként a legelterjedtebb, de előfordul ádventi köznapokon is, Mt 11,10 részeként pedig a 3. ádventi vasárnap evangéliumában), és talán még emlékezetesebb előfordulása L 1,76: *praeibis enim ante faciem Domini* 'mert az Úr színe előtt jársz', amely a *Benedictus*-kantikum révén napi liturgikus használatban volt és van. Az „előtte járás” és a „színe előtt” motívuma vonja be a szövegösszefüggésbe a mindennapi zsolozsmát kezdő meghívó zsolnárt, a *Venite*-t is, amelynek *praeoccupemus ante faciem eius in confessione* 'járuljatok az ő színe elé hálaadással' szakaszát (Ps 94,2) használja föl az áldás. A „rettenet-hálaadás-előtte járás” ugyanezen motívumsorát használja majd a 87c áldás is. Az *in conspectu angelorum*: „angyaloknak színe előtt” a Ps 137,1-et idézi, amely a pénteki vesperások kezdő antifónája és zsolnára. Hivatkozási alapja itt az *angelus* ('angyal' és 'hírnök') kettős jelentése. A *sine fructu* 'gyümölcstelenül/eredménytelenül' a napi evangélium szakaszát folytató *Facite ergo fructum dignum paenitentiae* 'Terejétek tehát a bűnbánat méltó gyümölcseit' (Mt 3,8) megfordítása, az *erubescatis* 'piruljatok' szó pedig, noha csak egyetlen szó, ádventi összefüggésben biztosan a Ps 24,2-t idézi föl (*Deus meus in te confido non erubescam*: „Én Istenem, tebenned bízom, meg nem szégyenülök”), amely az első ádventi vasárnap introitusának, graduáléjának és offertóriumának is alapszövege.

Ádvent első hetének péntekjén

5.

*Auferat a vobis Deus appetitum popularis gratiae,
et animos vestros verae dignitatis inspiret amore.
Liberet vos a pernicioso aemulationis vitio,
et fraternae necessitatis insudare vos concedat obsequio.
Ut, infusi Spiritu caritatis mutuae,
paratum vobis regnum ab initio saeculi valeatis possidere.*

*Távoztassa el tőletek az Isten a népszerűség [népi kedvezés] iránti kívánságot,
és ihlesse a ti lelkiületeket az igaz méltóság iránti szeretettel!
Szabadítson meg titeket a versengés veszedelmes hibájától,
és engedje, hogy a testvéri viszony kötelességéért izzadjatok!
Hogy a kölcsönös szeretet Lelkétől áthatva
képesek legyetek birtokba venni a világ kezdetétől nektek készített országot!*

Kommentár | A BS saját, de szándékoltan egyszerű, moralizáló áldása. Mintha vezeklés lenne az előző áldásban megmutakozó, szinte hivalkodó intellektuális teljesítményért. Jellemző módon a népszerűség, elismerés (*popularis gratia*) iránti igény és a versengésre (*aemulatio*) való hajlam az, amelyet elítél, két olyan kísértés, amelynek a szerző lelki alkata alapján meglehetősen ki lehetett téve... A közösségi élet problematikájának középpontba állítása ismét a föltételezhető célközönség életmódjáról mond el valamit: ilyen intelmek inkább érvényesek egy szerzetesi vagy kanonoki konventben, mint egy világi hívekből álló gyülekezetben. Nyelvezetében a 3., *simplicior* áldást folytatja, de olvasó-áldásnak sem nevezhető, mert nincs olyan zárt bibliai szakasz, amelyre következetesen utalna. Erősebbek az intratextuális kapcsolatok: az áldás szorosan kapcsolódik a 10b-c tematikájához és szóhasználatához. Különleges kifejezése az *insudare + dat.* ('valamibe izzadságos munkát fektetni'). Fölismerhető bibliai részletek csak a záró tagban vannak: a kölcsönös szeretet 1P 4,8 jellemző fogalma (*Ante omnia autem mutuum in vobismetipsis caritatem continuam habentes quia caritas operit multitudinem peccatorum*: „Mindenekelőtt pedig egymás iránt mindig kölcsönös szeretetet tanúsítván, mert a szeretet bűnök sokaságát takarja be”). Ebben az összefüggésben a testvéri szeretet az első tagban emlegetett bűnök eltakarását szolgálná. Ez a hely vezet át a Mt 25,34 idézésébe: *possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi*: „vegyétek az országot, mely nektek készített a világ kezdetétől”. A szövegek ádventi használata kézenfekvő, hiszen az első a virrasztásról, a második a végső eljövételről és ítéletről szól, de egyik sem perikopális. Az 1P 4,7–11 (*Estote prudentes*) a húsvét utáni hatodik vasárnap szentleckéje, a Mt 25,31–46 (*Cum venerit*) pedig evangéliumként az első nagybőjti hétfőhöz, introitusként a fényeshét szerdájához kötődik. Ezen a napon egyik sem fordul elő miseolvasmányként.

6.

*Deus pacis, qui est benedictus in saecula:
benedicat et sanctificet vos per omnia,
ut per dignos fructus paenitentiae
valeatis venturam iram declinare.
Excolat vos superabundante gratia,
et internae suavitatis fructu faciat exuberare,
ut securim iustae ultionis,*

*pertingentem usque ad divisionem spiritus et animae,
dignetur in aeternum sublevare.*

*Excoquat in vobis igne Sancti Spiritus rubiginem et scoriam inolitae pravitatis,
ut, quandoque cum ventilabro veniens aream suam purgare,
non cum paleis in ignem, sed cum tritico vos dignetur in horreum congregare.*

*A békesség Istene, aki mindörökké áldott,
áldjon és szenteljen meg titeket mindenben,
hogy a bűnbánat méltó gyümölcsei által
képesek legyetek elkerülni az eljövendő haragot!*

*Műveljen titeket túláradó kegyelemmel,
és tegye, hogy a belső édesség gyümölcseivel bővelkedjete,
hogy az igaz bosszúállás szekercéjét,
mely a test és a lélek elválasztásáig hatol,
méltóztassék mindörökre visszatartani!*

*Főzze ki bennetek a Szentlélek tüzevel a belétek oltott álnokság rozsdáját és salakját,
hogy egykor szórólapátjával eljövén az ő szérűjét megtisztítani
ne a pelyvával a tűzre, hanem a búzával méltóztassék titeket a csűrbe gyűjteni!*

Kommentár | Saját áldás. A perikópaháttér a napi evangélium: L 3,7–18 (*Dicebat Ioannes*), de az áldás gondolati egységét az biztosítja, hogy ebből csak a kimondottan „mezőgazdasági” motívumok lesznek fölhasználva: a gyümölcstermés, a terméketlen fák kivágása, a kártevők elpusztítása, a cséplés és a betakarítás. A kezdő sor az 1Th 5,23 szavait használja, amely ezen a napon nem ismert perikópaként, s máskor is legföljebb zárómondat az első nagybőjti hét szombatjának szentleckéjében (1Th 5,14–23: *Rogamus vos corripite*). Adventi összefüggésben talán azért szerepel, mert a megfelelő szentpáli mondat is említi az eljövotelt (*adventus*), jóllehet éppen ez a szó —talán hogy a lexikai kapcsolat ne legyen annyira nyilvánvaló, ahogyan szövegszerűen általában a perikópaháttér is rejtve marad— már nem kerül be az áldásba. Az eredeti részlet ez: *Deus pacis sanctificet vos per omnia ut integer spiritus vester et anima et corpus sine querela in adventu Domini nostri Iesu Christi servetur*: „A békesség Istene szenteljen meg titeket mindenekben, hogy szellemetek és lelketek és testetek sértetlenül megőriztessék a mi Urunk, Jézus Krisztus eljövetelekor”. Ez azt sejteti, hogy a szerző glosszáriumszerűen gyűjtötte össze az *adventus* szót tartalmazó bibliai verseket, vagy akár rendelkezhetett is ilyen szójegyzékkel. A vonatkozó (nagybőjti) perikópa egyébként tartalmazza a *patientes estote* és a *semper gaudete* fordulatokat is: az előbbi (Jc 5,7) mint az első adventi szerda, az utóbbi (Ph 4,4) mint a 3. vasárnap introitususa és a 4. vasárnap szentleckéje élt a köztudatban. A szerző azonban nem hagyja érintetlenül a Thesszaloniki levélből vett sort, hanem kontaminálja egy más páli levelekből vett, hasonló szerepű fordulattal, nyilvánvalóan azért, hogy a főpapi áldás (*benedictio*) műfajához közelítse a szöveget, a megszentelés mellett az áldást is nevesítve (*qui est benedictus in saecula* ’aki áldott mindörökké’),

R 1,25; 2K 11,31). Különleges, motivikus megfelelésre épülő eljárás a napi perikópa szekercéjének (*Iam enim securis ad radicem arborum posita est*: „Mert már a szekerce a fák gyökeréhez helyeztetett”) és a H 4,12 kardjának összekapcsolása (*Vivus est enim sermo Dei et efficax et penetrabilior omni gladio ancipiti et pertingens usque ad divisionem animae ac spiritus*: „Mert Isten beszéde élő és hatékony és áthatóbb minden kétélű kardnál, a test és a lélek elválasztásáig hatolván”). Mindkét eszköz hasításra, elválasztásra való, így lesznek nemcsak a végítélet, hanem a különítélet (halál) szimbólumai, amely teológiai nyelven a test és a lélek elválását jelenti a végítéletig. Ebben a sorban ismét megmutatkozik az exegetizáló jelzők használata (vö. 2). Így lesz az evangéliumi gyümölcs a belső édesség (*internae suavitatis*) gyümölcse, vagy a szekerce az igaz bosszúállás (*iustae ultionis*) szekercéje. Az *Excoquat ... scoriam*: „Főzze ki ... a salakját” egyértelmű utalás Is 1,25-re, amely az ádvent első heti matutínium-olvasmányok közt biztosan elhangzott (*et excoquam ad puram scoriam tuam* 'és kifőzöm tisztára a te salakodat'). Ott a *scoria* inkább kohászati összefüggésben, a *stannum* ('az ezüst tisztításakor nyert salak') szerepel, a *rubigo* ('rozsdá') funkciója az, hogy az izaiási helyet bekapcsolja a mezőgazdasági összefüggésbe, a *rubigo* ugyanis egyaránt jelenti a fémek rozsdáját és a gabonarozsdát, üszögöt. A közös elem, amely a fertőzött vagy fölösleges mezőgazdasági hulladék (pelyva) megsemmisítését és a fémek nemesítését összeköti, a tűz, ennek exegetizáló jelzője a *Sancti Spiritus* (a Szentléleké). A 2–3. tagot kezdő *Excolat–Excoquat* egybecsengés is biztosan meggondolt, de a kovács-terminológia megjelenése szervezettebbé teszi a fémszerszámok (szekerce és kard) korábbi említését is.

Ádvent második vasárnapján

7.

*Omnipotens Deus placido vos vultu respiciat,
et in vos donum suae benedictionis infundat.
Et, qui hos dies fecit incarnatione Unigeniti sui sollemnes,
a cunctis praesentis vitae et futurae adversitatibus vos reddat indemnes.
Ut, qui de adventu Redemptoris nostri secundum carnem devota mente laetamini,
in secundo, cum in maiestate sua venerit, praemiis aeternae vitae ditemini.
A mindenható Isten tekintszen rátok nyugodt arcával,
és árássa rátok az ő áldásának ajándékát!
És ő, aki ezeket a napokat az ő Egyszülöttjének megtestesülésével ünnepevé tette,
a jelen és a jövőendő élet minden kedvezőtlenségétől tegyen titeket mentessé
[el nem ítélte, „kárhozatlanná”]!
Hogy ti, akik a mi Megváltónk test szerinti eljövetele fölött ájtatos elmével örvendeztek,
a másodikkor, midőn az ő fölségében jött majd el,
az örök élet jutalmaival gazdagodjatok!*

Kommentár | Az 1. áldással azonos sorozatba tartozó, széles körben elterjedt, már a *Supplementum*-ban is meglévő tétel. Szerkezete, rímelése és tematikája is az 1. áldásét folytatja. Egyetlen bibliai idézete az *in maiestate venerit* 'fölségben eljön' (Mt 25,31; L 9,26), az sem perikopális, inkább ismert bibliai frázisnak tekinthető, talán kapcsolódik hozzá a saját, 2a tételben szereplő *in maiestate* is. A BS összefüggésében ez az áldás inkább arra alkalmas, hogy megmutassa, mennyire eltér a nem saját tételek szóhasználata a saját tételekétől. A *donum benedictionis infundere* 'áldásának ajándékát árasztani' visszatérő fordulat, de csak közismert, a BS-be máshonnan átvett áldásokban szerepel (116a, 131a, 200a), és még önmagában az *infundere* 'árasztani' is az idegenszerű elemek közé tartozik: tíz átvett (7a, 25b, 69b, 116a, 131a, 157c, 200a, 219a, 224c, 250a) és öt saját (50b, 82b, 175b, 178a, 192b) áldásban szerepel, miközben a saját áldások több mint háromszor annyian vannak a gyűjteményben, mint a kölcsönzöttek. Érdemes ezt az arányt összevetni pl. a *censeo* igének a 2. áldás kommentárjában bemutatott előfordulásaival, amelyeknek mind a nyolc előfordulása saját áldásokban található meg. Ugyanezt látjuk az *adversitas* 'kedvezőtlenység' (1a, 7b, 145a, 277b) és a *devota mente* 'ájtatos elmével', illetve származékai előfordulásainál (7c, 124c, 129b, 240c, 259c, 277c, 281a). Mindkettő kizárólag a kölcsönzött anyagban használatos.

8.

*Deus, qui vos ex lectione sancti Evangelii de vicino terruit superventu iudicii:
 auferat de cordibus vestris nocivum amorem mundi transeuntis,
 ut, dum signis evidentibus sub oculis vestris suis cottidie percussionibus atteritur,
 desiderium eius vestris mentibus elabatur.*

*Aperiat vobis aurem cordis,
 ut verba eius, quae, caelo et terra transeuntibus, non transeunt, sollicite audiat,
 et propinquansem mundi terminum, quem tot signa praenuntiant, timeatis.
 Quatenus, amatoribus mundi prae timore arescentibus, motis etiam supernis virtutibus,
 sic metum ex bona conscientia possitis temperare,
 ut in spem sequentis gloriae cum sanctis capita vestra audeatis levare.*

*Isten, aki a szent Evangélium olvasmányából
 a küszöbön álló ítélet eljövételével rémített meg titeket,
 távoztassa el a ti szívetekből az elmúló világ iránti ártalmas szeretetet,
 hogy míg nyilvánvaló jelek szerint a ti szeméitek előtt minden nap csapásokkal sújtatik,
 az iránta való vágyakozás a ti elmétekből elillanjon!*

*Nyissa ki nektek a szív fülét,
 hogy az ő igéit, melyek ég és föld elmúlóan el nem múlnak, figyelmesen hallgassátok,
 és a világ közelgő végétől, melyet annyi jel hirdet előre, féljete!*

*Hogy midőn a világot szeretők a rettegéstől kiszáradnak,
 és a fönti erősségek is megrendülnek,*

*úgy tudjátok jó lelkiismeretből mérsékelni a félelmet,
hogy az elkövetkezendő dicsőség reményére
a szentekkel együtt merészeljétek fölemelni fejeteket!*

Kommentár | A BS saját áldása. Szövegszerűen is többszörösen idézett alapja a napi perikópa, amely egyes mediterrán úzusok kivételével egész Európában ezen a napon hangzott el: *Erunt signa* (L 21,25–33, vö. USUARIUM). Ebből valók a jelekre, az ég és föld elmúlására, a Krisztus szavainak el nem múlására, az emberek félelemtől való kiszáradására, a fönti erősségek megrendülésére, a fejek föl-emelésére vonatkozó szavak. A sokasodó csapások s ezeknek az e világ iránti szeretettel való összefüggése azonban még inkább Nagy Szent Gergely megfelelő homíliájára (1,1 vö. DÉRI I. 382) utalnak, amelyet a pápa a perikóparend eltérése miatt ugyan az előző vasárnapra szánt, de a legtöbb zsolozsmahagyomány (az esztergomi is) a második vasárnapon használt föl. Biztosan ismerte a BS szerzője is, amint azt előzőleg a 4. áldás szóhasználatával kapcsolatban már jeleztem (*non silebit, iudex–praeco*). Ugyanerről tanúskodik később a 212b áldásban a ritka *lassescere* 'ellankadni' ige, amely szintén megvan ebben a homíliában (*Et quale sit fratres mei perpendite in labore viae lassescere et tamen eandem viam nolle finire*: „És milyen az, fontoljátok meg, testvéreim, az út fáradalmában ellankadni, és mégis ugyanazt az utat elvégezni nem akarni”). Szövegszerűen is a Gergely-homíliából vezethetők le a híradásra, a közelgő végre, a küszöbön álló ítéletre, a sújtó csapásokra és félelemre vonatkozó kifejezések (*senescentem mundum quae mala sequantur denuntiat ut nos ab eius amore compescat*: „a világ előregedését hogy miféle bajok kísérik, hírül adja”; *appropinquantem eius terminum quanta percussiones praeveniant innotescit ut ... vicinum eius iudicium vel percussioneibus attriti timeamus*: „annak közelgő végét hogy mekkora csapások előzik meg, tudtul adja, hogy ... az ő küszöbön álló ítéletétől akár csapásoktól sújtva féljünk”). A napi evangélium és homília tehát nincs elrejtve a szövegben, az áthallások explicitek, a szövegkezelés nem annyira virtuóz, mint amennyire prédikatori: az ismert liturgikus szövegek értelmét és erkölcsi tanulságát közvetíti retorikusan, erős érzelmi töltéssel. Talán az 5. áldásban megmutatózó intellektuális szerénység hatása alatt a szöveg ezt maga is elismeri, amikor az *ex lectione sancti Evangelii* 'a szent Evangélium olvasmányából' szavakkal fölfedi a párhuzamot az áldozás előtt elhangzó áldás és a misében jóval korábban megszólaló evangélium közt. Ebben az áldásban is megfigyelhetők az exegetizáló jelzők s a „dúsító” adverbiumok, stilisztikailag a 2. áldás modorában. A szerző sajátos neologizmusai közé tartozik a *superventus* 'rájövetel' szó (vö. *lenocinium* [4b], *insudare* [5b]). Az *auris cordis* 'szív füle' összetétel a 117a, 195a áldásokban is szerepel, természetesen ezek is a saját anyaghoz tartoznak. Az *in spem sequentis gloriae* 'az elkövetkezendő dicsőség reményére' fordulat mögött talán R 5,2 stb. (*gloriamur in spe gloriae filiorum Dei* 'dicsekedünk Isten fiai dicsőségének reményében') húzódik meg.

Ádvent második hetének szerdáján

9.

*Deus, qui dives est in misericordia:
a principibus et potestatibus aeris
ieiuniorum vos munit observantia.
Et, qui ante mundi constitutionem
vos elegit in filiorum adoptionem,
gratuitae electionis suae impleat in vobis praedestinationem.
Ut in futuri examinis die tremenda,
ab auditione mala non timentes,
a dextra beatitudinis Dei collocemini gratulantes.*

*Isten, aki gazdag a könyörületességben,
a levegő fejedelemségeitől és hatalmasságaitól
a böjtök megtartásával erősítsen meg titeket!
És ő, aki a világ kezdete előtt kiválasztott titeket
a fiak örökbefogadására,
az ő ingyenes kiválasztásának eleve elrendelését teljesítse be bennetek!
Hogy az eljövendő vizsgálat rettenetes napján
a gonosz hír-hallástól nem félvén
Isten boldogságának jobbja felől helyeztesetek örvendezvén!*

Kommentár | Az Efezusi levélből vett olvasó-áldások (vö. 3) következő darabja, mint ilyen saját tétel. Biztosan nem perikopális, a nap szentleckéi, jóllehet sokfélék, nem használják az Efezusi levelet, és fordítva, ahol a részlet perikópa, ott a húsvéti, ritkábban a nyári időszakban használatos (vö. USUARIUM). Az első tag az E 2,2–5 szövegét parafrázeálja (*aliquando ambulastis secundum saeculum mundi huius secundum principem potestatis aeris huius ... Deus autem qui dives est in misericordia ... conivificavit nos in Christo: „egykor e világ szerint jártatok, a levegő hatalmának fejedelme szerint ... Isten azonban, aki gazdag a könyörületességben ... Krisztusban új életre keltett titeket”). Az eredeti „hatalmának fejedelme” az angyali karokból is ismerős „fejedelemségekre és hatalmasságokra” módosul, közvetlenül valószínűleg Tt 3,1 hatása alatt (*Admone illos principibus et potestatibus subditos esse: „Figyelmeztessd őket, hogy vessék alá magukat a fejedelmeknek és a hatalmasságoknak”). A böjt említése itt általában vonatkozhat az ádventre, jóllehet nem teljesen kizárt a téli kántorböjt (évnegyedes böjt) hatása. A klasszikus beosztás (XI. századtól fokozatosan) ezt a böjtöt a 3. hétre jelöli ki, a BS által tekintetbe vett rendszer viszont december 4. hetére száná, függetlenül attól, hogy ez melyik ádventi hét. Mivel a BS évköre március 27-ei húsvétal, ebből következőleg szombatra eső karácsonnyal számol, a kántorböjt a 4. ádventi héten lenne. A második tag nem az első alapszövegét folytatja, de az Efezusi levélnél marad: az E 1,4–5-öt parafrázeálja (*sicut elegit nos in ipso ante mundi***

constitutionem ut essemus sancti et immaculati in conspectu eius in caritate qui prae-destinavit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum: „amiképpen kiválasztott minket őbenne a világ kezdete előtt, hogy legyünk szentek és szeplőtelenek az ő színe előtt szeretetben, aki eleve elrendelt minket a fiak örökbefogadására Jézus Krisztus által”). Perikópaként ez a rész sem használatos, sem ezen a napon, sem máskor. A befejező tag eltávolodik az Efezusi levéltől. Az *examinis die tremenda* az 1c és 2c áldásokból ismert, Nagy Szent Gergelyre visszanyúló fordulat, a gonosz hír-hallásról szóló szakasz pedig a vásár- és ünnepnapi vesperásokból közsímet Ps 111,7 (*ab auditione mala non timebit 'nem fél a gonosz hír-hallástól'*) nyilvánvaló idézése. Hogy Isten az igazakat a végítéletkor jobbára állítja, közsímet bibliai kép, de itt vélhetően a Mt 25,33-ra épül (*et statuet oves quidem a dextris suis haedos autem a sinistris 'és a juhokat jobbra felől állítja, a kosokat pedig balja felől'*), hiszen a Máté-evangélium megfelelő szakasza az 5. és a 7. áldás révén a szerző látókörében volt.

10.

*Deus immensus, qui parvus pro nobis dignatus est fieri,
ut de grano sinapis arbor magna succresceret, in cuius ramis aves caeli habitarent:
faciat vos alis virtutum ad caelestia per contemplationem suboolare,
ut cum sanctis avibus, quas terrena non deprimunt desideria,
mereamini in ramis eius habitare.*

*Quique regno suo violentiam fieri desiderat,
ut in locum iusti peccator succedat,
praesumptionem hanc inspiret cordibus vestris et animis,
ut et ipsi in locum iustorum conversi subintroeatis.*

*Ut qui regnum suum humilibus proposuit et quietis,
humiles vos et a saeculari appetitu quietos faciat et fraterno schismate,
ut et ipsi regnum hoc cum benedictionis filiis mereamini possidere.*

*A mérhetetlen Isten, aki értünk kicsinnyé méltóztatott lenni,
hogy a mustármagból nagy fa növekedjék,
amelynek ágai között az ég madarai lakoznának,
tegye, hogy ti a szemlélődés által az erények szárnyain repüljeteek föl,
hogy a szent madarakkal, amelyeket földi vágyak nem tartanak lent,
érdemesek legyetek az ő ágai között lakozni!*

*Aki úgy kívánja, hogy az ő országát erőszak érje,
hogy az igaz helyére a bűnös lépjen,
ezt a bátorságot lehelje a ti szíveitekbe és lelkeitekbe,
hogy megtérvén ti is az igazak helyére lépjeteek be!*

*Hogy ő, aki az ő országát az alázatosaknak és nyugodtaknak ígérte,
alázatosná és a világi kívánságtól és a testvéri szakadástól nyugodttá tegyen titeket,
hogy ti magatok is érdemesek legyetek az áldás fiaival birtokba venni ezt az országot!*

Kommentár | A BS saját, a *sollemnior* típusba tartozó hétköznapi áldása, amelyben újra meghatározóvá válik a bibliai és homiletikai háttérszövegeket virtuóz módon összefüggésbe állító és továbbgondoló technika. A szöveg ugyanakkor széttartóbb, a bombasztikus ötletek kevésbé állnak össze szerves egésszé, mint tipológiai előzményében, a 4. áldásban. A liturgikus háttérret a napi evangélium, a Keresztelő Jánosról szóló *Amen dico vobis non surrexit* (Mt 11,11–15) képezi. Ennek exegetikailag legtalányosabb mondatára (*regnum caelorum vim patitur et violenti rapiunt illud*: „a mennyek országa erőszakot szenved, és az erőszakosak ragadják magukhoz azt”) épül a második tag. Az értelmezést hozzá a szerző Nagy Szent Gergelytől, a téli kántorböjt szombatjára szánt homília végéről meríti (20,14–15, vö. DÉRI I. 382). Hétköznapiakon nem volt homília a zsolozsmában, és a Gergely-beszéd sem erről a perikópáról szól, hanem a bűnbánat méltó gyümölcszeiről (L 3,8) jut eszébe a pápának az erőszakosokról szól részlet. A homília a kántorböjti szombaton része volt az esztergomi zsolozsma-lekcionáriumnak, de mivel átlagon fölüli hosszú és ebben a terjedelemben egyetlen breviáriumban sem szerepel, azt bizonyítja, hogy a BS szerzője a Gergely-homiliáriumot nemcsak a liturgiában, hanem egészében mint exegetikai művet is forgatta és ismerte. A magyarázatot jelentősége (és csavarossága) miatt terjedelmesebben idézem: *Nam quaerendum est quomodo vim perpeti regnum caelorum possit. Quis enim caelo violentiam irrogat? Et rursus quaerendum est si pati vim regnum caelorum potest cur eandem vim a diebus Ioannis Baptistae et non etiam ante pertulerit? Sed cum Lex dicat: Si quis haec vel illa fecerit morte moriatur cunctis legentibus liquet quia peccatores quosque poena suae severitatis perculit non autem per paenitentiam ad vitam reduxit. Cum vero Ioannes Baptista Redemptoris gratiam praecurrens paenitentiam praedicat ut peccator qui ex culpa mortuus est per conversionem vivat, profecto a diebus Ioannis Baptistae regnum caelorum vim patitur. Quid est autem regnum caelorum nisi locus iustorum? Solis enim iustis caelestis patriae praemia debentur ut humiles casti mites atque misericordes ad gaudia superna perveniant. Cum vero quis vel superbia tumidus vel carnis facinore pollutus vel iracundia accensus vel crudelitate impius post culpas ad paenitentiam redit et vitam aeternam percipit quasi in locum peccator intrat alienum: „Mert meg kell kérdeznünk: Hogyan szenvedhet erőszakot a mennyek országa? Mert ki viseltetik erőszakkal a mennyek országával szemben? És ismét meg kell kérdeznünk: Ha szenvedhet is erőszakot a mennyek országa, miért éppen Keresztelő János napjaitól fogva, és nem már azelőtt viseli el ezt az erőszakot? De amikor a Törvény ezt mondja: Ha valaki ezt vagy azt cselekedte, halálal haljon meg, mindenkinek, aki olvassa, nyilvánvaló, hogy a büntetés minden bűnöst a maga szigorával sújt, és nem vezeti vissza őket a bűnbánat által az életre. Amikor viszont Keresztelő János a Megváltó kegyelmének előfutáraként bűnbánatot hirdet, hogy a bűnös, aki a vétek következtében meghalt, a megtérés révén éljen, nyilvánvaló, hogy Keresztelő János napjaitól fogva szenved erőszakot a mennyek országa. Mert mi egyéb a mennyek országa, ha nem az igazak helye? Mert egyedül az igazakat illetik a mennyei haza jutalmi, hogy az aláztosak, a tiszták, a szelídek és az irgalmasok jussanak el a mennyei örömökre.*

Amikor viszont bárki, aki göggtől fölfuvalkodva vagy testi büntől szennyesen vagy haragtól felgyúlva vagy kegyetlenségtől áthatva a bűnök után visszatér a bűnbánathoz és elnyeri az örök életet, mintegy idegen helyre lép be bűnös-ként." A tartalmi kapcsolat a homíliával nyilvánvaló, de a bűnösnek az igazak helyére való belépése (*in locum iusti peccator succedat ... in locum iustorum conversi subintroeatis*) szövegszerűen is a Gergely-beszédből van átemelve. A gondolatmenet eddig követhető, hiszen a rövid napi perikópa legnagyobb értelmezői kihívást jelentő szakaszát dolgozza föl az áldás egy ide vonatkozó patrisztikus hely segítségével. Az első tag azonban a mustármag példázatára épül, amely egyik változatában sem ismert ezen a napon (ld. USUARIUM). A mustármag-perikópa jellemzőbb (Mt 13,31–35: *Simile est regnum caelorum grano sinapis*) és ritkább (L 13,19–30: *Simile est regnum Dei grano sinapis*) változata is őszi köznapiokon használatos, ádventben sehol. A két hely összekapcsolását egyfelől a *regnum caelorum* 'mennyeek országa' (de ez meglehetősen gyakori bibliai fordulat) és a harmadik tagban kifejtett *humilitas* 'alázatosság (alacsonyág, kicsinység)' biztosítja. Isten mérhetetlen, de értünk kicsiny lesz, a mustármag kicsiny, de nagy fává lesz (első tag), a mennyeek országa az alázatosaké vagy kicsinyeké (harmadik tag), az alázatosak a mennyeek országának jogos birtokosai (a Gergely-beszéd első pozitív példája az igazakra), a bűnös alulról fölfelé haladó mozgással lép (*succedat, subintroeatis*) az igaz helyébe (második tag). Hogy azonban mindez éppen a mustármag-gondolattal kezdődik, és hogy a mustármag-motívum mintegy elszabadul (az ég madarai a szemlélődő lelkek, a szárnyak az erények, a repülés a földi vágyaktól való könnyűség), az nem vezethető le a korábbiakból. Olyan, mint egy zseniális, de félbemaradt töredék, amelytől a szerző sajnált volna megválni, ezért az arányosságot is fölládozva beépítette egy nélküle koherensebb környezetbe. De akkor sem csodálkoznék, ha idővel előkerülne olyan exegetikai forrásszöveg (Szent Gellért merész gondolatmeneteire emlékeztet), amelyben tételesen megtaláljuk a mustármag-motívum ilyen irányú kifejtését a „kicsinység–nagyság–növekedés” kulcsszavak összefüggésében. Egy Martianus Capella-glosszában (ad 69.19) pl. megtalálható ez a mondat: *Hi sunt amor labor cura vigilia quae faciunt subvolare ad caelestia rationem subvehentes eam per contemplationem*: „Ezek a szeretet, a fáradozás, a gondoskodás, a virrasztás, amelyek lehetővé teszik, hogy az értelem fölrepüljön a mennyei dolgokhoz, fölvívén őt a szemlélődés által”. A szóhasználathoz. A *mereamini* a 2c áldásból ismert, eukhológiai kifejezés, innentől igen gyakorivá válik, de különös, hogy kétszer is szerepel egyazon áldásban (a mustármag-tag szerveslenségének újabb jele). Az inspiráció (ihletés) és a közös élet (szerzetesség) egész terminológiája az 5a áldásból köszön vissza, különösen a *fraterna necessitas* 'testvéri viszony'-ra rímelő *fraternum schisma* 'testvéri szakadás' (a görög szó használata, ahogy a *subintroire* 'alulról belépni' neologizmusa is, figyelemreméltó, a *fraternum schisma* egyébként megvan Beda 3,13 homíliájában is, amely a 14. nyári vasárnap egyik olvasmánya a zsolozsmában). A mennyeek országának birtokba vétele szintén az 5c áldásra emlékeztet, közvetve pedig a már többször idézett Mt 25-re utal vissza.

A *benedictionis filii* 'az áldás fiai' biblikus ízű, de nem bibliai kifejezés, hanem a BS visszatérő fordulata (10c, 86c, 154a, 241a). A „nyugodtak, nyugalom” talán a mennyek országának a nyolc boldogságban bemutatott birtokosaihoz (*mites, pacifici* 'szelídek, békességesek') kapcsolódik.

Ádvent második hetének péntekjén

11.

Deus, a quo est omnis scientia divinitus inspirata:

Scripturarum sanctarum vobis per Spiritum suum revelet arcana.

Praestet vobis ex his, quae scripta sunt, salutarem haurire doctrinam,

ut habeatis spem certam, consolationem indefessam et firmam patientiam.

Quatenus, earum aedificatione per caritatem instructi,

et vocem eius audire, et speciem eius,

quae omnem sensum exsuperat, videre mereamini.

Isten, akitől minden tudás istenileg sugalmaztatott,

nyilatkoztassa ki nektek Lelke által a Szentírás titkait!

Adja meg nektek, hogy azokból, amik megírattak, üdvösséges tanítást merítsetek,

hogy biztos reményetek, fáradhatatlan vigasztalások és szilárd türelmetek legyen!

Hogy azoknak épületességével a szeretet által kiokosítva

érdemesek legyetek meghallani az ő hangját, és az ő szépségét,

mely minden érzéket meghalad, meglátni!

Kommentár | A BS saját, *simplicior ferialis*-nak szánt, de a meghatározott kerekteken kissé túlnövő áldása. Az 5. tétellel rokonítja, hogy központi témája az intellektuális alázat, érdekessége, hogy a szerző exegetikai érdeklődéséről is kifejezetten szó van. Míg azonban az 5. áldás maga is mértéktartó és dísztelen volt, ez a szöveg már nem tartózkodik a bibliai helyek montírozásából fakadó szellemi játéktól. Központi témája a Szentírás értelmezése, háttere valószínűleg az előző vasárnapi szentlecke (R 15,4–13: *Quaecumque scripta sunt*) kezdő mondata. Jóllehet számos úzus van, amelyben a szerdák szentleckét és evangéliumot is, míg a péntek csak evangéliumot kapnak (ebben az esetben tehát a vasárnapi szentlecke lenne a pénteki is), a BS úzusa valószínűleg nem tartozott közéjük, mert a vízkereszt utáni 1. és 2. pénteken meglehetősen jól rekonstruálhatók a saját szentlecke-választások. Inkább az lehet az ok, hogy a szentlecke a vasárnapi áldásokban kiaknázatlanul maradt, a *Scriptura*: „Szentírás”-tematika pedig túlságosan is vonzó egy exegéta szerzőnek. A perikópák szövegszerű elrejtésére való hajlam miatt azonban a szentlecke csak a második tagban válik megfoghatóvá a közös *quae scripta sunt* 'amik megírattak', *doctrina* 'tanítás', *spem habere* 'reményt birtokolni' és *patientia* 'türelem' szavak által (vö. R 15,4: *Quaecumque scripta sunt ad nostram doctrinam scripta sunt ut per*

patientiam et consolationem Scripturarum spem habeamus: „Amik csak megírtak, a mi tanításunkra írtak meg, hogy az Írások türelme és vigasztalása által reményünk legyen”. De minden bizonyal innen (R 15,2) van az aedificatio ‘épületesség’ szó is a harmadik tagban (Unusquisque vestrum proximo suo placeat in bonum ad aedificationem: „Mindegyikőtök tessék az ő felebarátjának a jóra, az épületességre”). A szerző itt és később is gyakran érzékelteti műveltségét azzal, hogy a liturgikus olvasmányoknak a liturgiában nem használt közvetlen környezetét is idézi, azaz korábbról olvassa vagy tovább folytatja a perikópákat, homíliákat. További szövegek megmozgatásához az egyik irány a levélkorpusz más darabjainak beidézése, összhangban a levelek iránti előszeretettel, amely különösen is megnyilvánul a simplicior áldásokban. Az omnis Scriptura divinitus inspirata ‘minden istenileg sugalmaztatott Írás’ a 2T 3,16 fordulata. Ezen a napon nem perikópa (ld. USUARIUM), a Scriptura szómegfelelés kapcsolja ide. Az Et pax Dei quae exsuperat omnem sensum: „És Isten békéje, mely meghalad minden érzéket” a Ph 4,7-nek a 4. adventi vasárnap szentleckéjéből és a 3. vasárnap introitus-verzusából ismert, már a 6. áldásnál is (semper gaudete) hivatkozott szakasza. A másik irány a János apostolra mint legnagyobb exegétára utaló szövegek alkalmazása. Jánost számos beszéd, így pl. a karácsonyi matutínium harmadik Beda-homíliája (1,7,1) mint a legelmélyültebb Szentírásismerőt mutatja be (qui singularis privilegio meruit castitatis ut ceteris altius divinae Scripturae conditoribus divinitatis ipsius caperet simul et patefaceret arcanum: „aki egyedülálló tisztaságának kiváltságával kiérdemelte, hogy az isteni Írások többi megalkotójánál mélyebben fogja föl és tegye nyilvánvalóvá az ő [Krisztus] istenségének titkát”). Ezt fejezi ki, hogy János az utolsó vacsorán Jézus keblén nyugodott (Neque enim frustra in cena supra pectus Domini Iesu recubuisse perhibetur sed per hoc typice docetur quia caelestis haustum sapientiae ceteris excellentius de sanctissimo eiusdem pectoris fonte potaverit: „Mert nem hiába tudjuk úgy, hogy a vacsorán az Úr Jézus keblén nyugodott, hanem ezáltal előképileg az fejeződik ki, hogy a mennyei bölcsesség merítését a többieknél kiválóbb módon ugyanazon kebel legszentebb forrásából itta”). Ugyanezek a motívumok és szavak (Scriptura ‘Írás’, revelare ‘kinyilatkoztat’, arcanum ‘titok’, haurire ‘meríteni’, doctrina ‘tanítás’) szerepelnek magának a János-ünnepnek Beda-homíliájában is (1,8,2): Figurabatur ... Evangelium quod idem discipulus erat scripturus uberius atque altius ceteris sacrae Scripturae paginis arcana divinae maiestatis esse comprehensurum quia ... Ioannes ... se exponendis divinae naturae indidit arcanis patenter insinuans quanta de pectore Iesu fluentia doctrinae caelestis quae nobis ructaret hauserit: „Előképileg megmutatkozott, hogy az evangélium, melyet ugyanez a tanítvány fog írni, a Szentírás többi lapjánál bővebben és mélyebben fogja összefoglalni az isteni fölség titkait, mert ... János az isteni természet titkai kifejtésének szentelte magát, nyilván megmutatva, hogy mekkora folyamait merítette Jézus kebléből a mennyei tanításnak, hogy azután nekünk visszaböfögje”. (A mai közízlést talán sérti a biblikus–patrisztikus metaforika, de hamisítás lenne, ha tompítaná rajta, a szoptatás összefüggésében természetesen a csecsemőknél megszokott élet-

tani jelenségről van szó.) János apostol előtérbe állításának azonban a *Scriptura*-motívumnál van egy közvetlenebb oka. Az, hogy az éves perikóparendben először ezen a napon hangzik el János-perikópa, mindjárt a prológus utáni, *Ioannes testimonium* kezdetű (J 1,15–18). Régi szokás szerint (OR 11, gallikán és gelazián szakramentáriumok) a hittanulóknak a nagyböjt 4. hetének szerdáján adták át az alapimádságokat és az evangéliumokat az *apertio aurium* (fülek megnyitása) nevű szertartás keretében. Ilyenkor ünnepélyesen fölvtették az oltárról a négy evangéliumot tartalmazó négy kódexet, elrecitálták az egyes evangéliumok kezdetét, és liturgikus allokúcióban szóltak a négy evangélistáról és evangéliumról. A János-evangélium liturgikus használatba vétele advent 2. péntekjén az evangelista rangjára való tekintettel valami hasonlót jelent. A János-tematika magyarázza az áldásnak a hang hallására és a szépség látására vonatkozó szavait is. A szerző a „rejtőzködő perikópa” elvét követve nem a *Ioannes testimonium* kezdetű aznapi szöveget, hanem egy közeli rokonát veszi elő, amelyben János és a tanúság szintén szerepel, a J 5,36–37-et, amely perikópaként a nagyböjt idejére jellemző (*Ego autem habeo testimonium maius Ioanne ... qui misit me Pater ipse testimonium perhibuit de me neque vocem eius umquam audistis neque speciem eius vidistis*: „Én pedig nagyobb tanúsággal bírok Jánosnál ... aki küldött engem, az Atya, ő tesz tanúságot rólam; sem az ő hangját nem hallottátok, sem az ő szépségét nem láttátok”). A *species* (‘látvány’ vagy ‘szépség’) szó adventben elsősorban az *Ex Sion species decoris eius*: „Sionból az ő ékességének szépsége” (Ps 49,2) zsoltárverset juttatja a hallgató eszébe. A következő, egyértelműen perikopális áldásból válik még világosabbá, hogy a János-perikópa foglalkoztatta a szerzőt.

12.

*Deus Emmanuel, qui, ut hominibus visibilis fieret,
Verbum caro factum in nobis habitare dignatus est:
spirituali suae vos habitationi idoneos efficiat,
ut, qui foris praesidet, intus de cordibus vestris non recedat.
Ut, qui legem per Moysen dedit, gratiam autem per semetipsum intulit,
vos, qui per ipsum regenerati estis in novum hominem,
legali districtione non puniat,
ne vinum vetus novos utres corrumpat.
Quatenus, de plenitudine eius accipientes fidem et peccatorum indulgentiam,
gratiam pro gratia et vitam recipiatis aeternam.*

*Isten, Emmánuel, aki hogy az embereknek láthatóvá legyen,
Igeként testté lévén köztünk lakozni méltóztatott,
tegyen titeket az ő lelki lakozására alkalmassá,
hogy ő, aki kívül elnököl, belül a ti szívetekből el ne távozzék!
Hogy aki a törvényt Mózes által adta, a kegyelmet pedig önmaga által hozta el,
titeket, akik őáltala újjászülettetek új emberré,*

*a törvény szerinti [őszövetségi] szigorral ne büntessen,
nehogy az ő bor megrontsa az új tömlőket!
Hogy az ő teljességéből kapván a hitet és a bűnök iránti türelmet,
kegyelmet kegyelemért és örök életet nyerjete!*

Kommentár | A BS saját, hétköznapra szánt, perikópaalapú áldása. A napi evangélium (J 1,15–18) parafrázelt szövege a 2–3. tagban szerepel (*de plenitudine eius nos omnes accepimus et gratiam pro gratia quia lex per Moysen data est gratia et veritas per Iesum Christum facta est*: „mi mindnyájan az ő teljességéből kaptunk kegyelmet is kegyelemért, mert a törvény Mózes által adatott, a kegyelem és az igazság Jézus Krisztus által lőn”). Az Ó- és az Újszövetség, Mózes és Krisztus, törvény és kegyelem már a 10. áldásnak is központi témája volt, hiszen a Gergely-féle magyarázat éppen erre vezette vissza a homályos „erőszakot szenved a mennyek országa” helyet. Ezt a szembeállítást erősíthette meg a föltételezhető napi szentlecke is (2K 3,18–4,5: *Nos vero omnes*), amely ugyan nincs szövegszerűen jelen az áldásban, a kelet-európai térségben a legjellemzőbb volt ezen a napon (ld. USUARIUM). A szöveg arról szól, hogy szemben Izráel fiaival, akik nem emelheték tekintetüket a hegyről lejövő Mózesre, mi (az Újszövetség fiai) szemtől szembe szemlélhetjük az Úr dicsőségét, sőt az ő képére alakulunk át. Ebben az értelemben, az újszövetségi, Istennel való „bizalmasabb” viszony kifejezőjeként válik jelentésselivé a megszólításban is az Emmánuel szó (Mt 1,23: *Ecce virgo in utero habebit et pariet filium et vocabunt nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum Nobiscum Deus*: „Íme a szűz méhében fogan és fiat szül, és hívatik az ő neve Emmánuelnek, mely így fordítatik: Velünk az Isten”, vö. Is 7,14). Az izaiási jövendölés ádventben sokszorosán megjelenik a liturgiában, a téli kántorböjt szerdájának olvasmánya, az *Emmanuel* pedig utolsó, december 23-ai O-antifóna emblematisz kezdetű, de ehhez a pénteki naphoz egyébként nem kötődnek (sem a kántorböjt, sem az O-antifónák beiktatása nem eshet ekkorra). A másik hely, amelyet az Ó- és Újszövetség szembeállítása bevon az összefüggésbe, az új bor és a régi tömlők példázata. A szöveg (*Neque mittunt vinum novum in utres veteres alioquin rumpuntur utres et vinum effunditur et utres pereunt*: „És nem tesznek új bort régi tömlőkbe, máskülönben elszakadnak a tömlők és a bor kiömlik és a tömlők tönkremennek”) perikópaként a Máté-féle változatban, a húsvéti időben jellemző (Mt 9,14–17: *Accesserunt ad Iesum discipuli Ioannis*), de szinte azonos szöveggel megvan a másik két szinoptikus evangéliumban is (Mc 2,22; L 5,37). Ahogyan a 10. áldásban a mustármag, úgy itt is egy perikópaidegen, de világosan fölismerhető, képszerű evangéliumi példázat világítja meg a napi evangélium elvontabb megfogalmazását. A másik, a szerző sajátos bibliahasználatát tanúsító elem a nyitó tagban a János-prológos utolsó mondatának (J 1,14) és utána a „lakozás” motívumának (*habitationi*) használata. Ez ismét „előbbről olvasás”, a *Verbum caro factum est et habitavit in nobis*: „az Ige testté lőn, és közöttünk lakozék” a napi perikópát megelőző vers. A hallgatóknak azonban mint számos szertartás, így a miseördő záró

szövege, a karácsonyi nagymise evangéliuma, a karácsonyi utolsó responzorium stb. fülébe cseng a vers elhallgatott vége is: *plenum gratiae et veritatis*: „telve kegyelemmel és igazsággal”, márpedig éppen a kegyelem és igazság az, amely a napi evangélium szerint Jézus Krisztus által lőn. A *regenerati ... in novum hominem*: „újjászületvén ... új emberré” a keresztséggel kapcsolatban inkább liturgikus–homiletikai formula, semmint bibliai idézet, de biblikus jelleget kölcsönöz neki az *in + acc.* formában szerkesztett eredményhatározó (ez hebraizmus). A *regenerati* legközelebbi bibliai párhuzama a Tt 3,5 (*salvos nos fecit per lavacrum regenerationis*: „üdvözített minket az újjászületés fürdője által”, az *in novum hominem*-é a szintén a két Testamentum problémáját taglaló E 2,15 (*ut duos condant in semetipso in unum novum hominem*: „hogya a kettőt [az Ó- és az Újszövetség emberét] önmagában egyetlen új emberré tegye”, ld. még E 4,24: *induite novum hominem*: „öltsetek magatokra az új embert”).

Ádvent harmadik vasárnapján

13.

*Deus, cuius adventus incarnationis praeteritus creditur,
et in die iudicii venturus exspectatur:
vos, antequam veniat, expiet ab omni contagione peccati.
Prius in vobis diluat omne, quod illa futura examinatione puniturus est,
ut, cum iustus iudex advenierit, nihil in vobis inveniat, quod condemnet.
Quo veniente, non incurratis supplicium aeternum,
sed remuneremini donariis sempiternis per aevum.*

*Isten, kinek megtestesülésének eljövetele elmúltként hit tárgya,
és az ítélet napján pedig eljövendőként várakozás tárgya,
értetek, mielőtt eljön, engeszteljen a bűn minden fertőjétől!
Előbb mosson ki bennetek mindent,
amit amaz eljövendő vizsgálatkor megbüntethetne,
hogya midőn igaz bíróként eljött, semmit ne találjon bennetek, amit elítéljen!
Akinek eljövetelekor ne fussatok bele az örök büntetésbe,
hanem ajándékoztassatok meg örök ajándékokkal/dénárokkal mindörökké!*

Kommentár | Az 1–2. áldásból ismert témák és fordulatok újfogalmazása. Az áldás közismert, megvan már IX. századi gregorián szakramentáriumokban (Corbie-csoport). Az 1. áldással való rokonsága és a 3. ádventi (*Gaudete*) vasárnapra sajátosan jellemző motívumok hiánya arra utal, hogy ott és itt is általános, az ádventi időszakra egészében illő áldások lettek egyes vasárnapokra asszignálva. Ez a megközelítés idegen a BS gyakorlatától, illetve csak annyiban jellemző rá, hogy a jeles napokat következetesen egy-egy tekintélyes, régi, azaz nem saját áldással kezdi. Biztos, hogy az 1. és a 13. áldás egymás változatai, egyik a másikat inspirálta (a IX. századi gregorián áldások és a *Supplementum*

lényegében egykorúak). Hogy azonos szerző művei lennének, az azért nem valószínű, mert nem hoznak semmi újat egymáshoz képest. Viszont egyértelmű, hogy a BS szerzője közvetlenül ebből az áldásból merítette már a 2a *nihil in vobis inveniat quod condemnet*: „semmit ne találjon bennetek, amit elítélhetne” szavait, amelyek, mint ott megjegyeztem, Nagy Szent Gergely vízkereszti homíliájára (10,7) mennek vissza. Ugyanebben a mondatban Gergelynél az alany a *districtus iudex* 'szigorú bíró', amely az áldásban ugyan *iustus iudex* 'igaz bíró' változatban jelenik meg, a 2a áldásban eredeti formájában olvasható. A 13a *ab omni contagione peccati* 'a bűn minden fertőzőtől' fordulata egy Jeromosnak tulajdonított rómailevél-kommentár 8. fejezetében van meg (PL 30,679). Mindez messze kevesebb, mint amit saját áldások intertextuális kapcsolatrendszerében általában fölmutat. Fontosabbak az intratextuális elemek: azok a megfogalmazások, amelyek a ciklusban később is visszatérnek. Így a *diluere* 'le mosni' a 21a, 112a saját áldásában is szerepel a megtisztítás és a keresztség összefüggésében, valószínűleg a szónak a vízözönnel (*diluvium*) közös tövét használva ki, és egyesítve benne az ítélet és a megtisztítás motívumait. Szintén megtermékenyítően hatott a BS-re az *incurrere* 'belefutni [bajba, bűnbe]' ige: az 51b, 66c, 78b saját áldásokban is megvan. Bibliai előzménye ebben az értelemben alig van, csak a Dt 24,8 használja így a leprával kapcsolatban (*Observa diligenter ne incurras plagam leprae*: „Ügyelj gondosan, hogy ne fuss bele poklosság csapásába”), máskor a negatívum az alany, 'előfordul' értelemben.

14.

*Deus, Dei Filius tribuat vobis inconcussam soliditatem perfectae fidei,
ut, qui in eodem, Mediatore Dei et hominum
inaestimabilem deitatis potentiam agnoscentes veneramini,
in humilitate carnis, quam pro vobis assumpserat, numquam possitis scandalizari.
Adiciat vobis perseverantiam in bonis operibus usque ad consummationem,
ut in holocaustum propitiationis
caudam Domino cum capite habeatis immolare,
ne ulla vos vel humana, vel spiritalis suggestio
ad dexteram vel sinistram valeat declinare.
Quatenus, mobilitatem harundineam omittentes,
profunda radice contra omnes tentationum impulsus
longanimitatem et perseverantiam teneatis,
et, usque in finem perseverantes,
alii tricesimum, alii sexagesimum, alii centesimum in patientia fructum afferatis,
et in retributione iustorum a Patre vestro caelesti
talarem immortalitatis tunicam recipiatis.*

*Isten, az Istennek Fia részeltessen titeket a tökéletes hit rendíthetetlen szilárdságában,
hogy akik az Isten és az emberek ugyanazon közvetítőjében*

az istenség mérhetetlen hatalmát fölismervoén tisztelitek,
 a test alázatosságán, amelyet értetek magára vett, soha ne tudjatok megbotráncozni!
 Adja hozzá nektek a kitartást a jó cselekedetekben a végezetig,
 hogy az engesztelő egészen eléggő áldozathoz
 a farkok a fejvel együtt birtokokban legyen az Úrnak való áldozáshoz,
 nehogy titeket akár emberi, akár szellemi ösztönzés
 képes legyen jobbra vagy balra eltéríteni!
 Hogy a nádszál ingatagságát elhagyván
 mély gyökérrel minden kísértés lökete ellen
 hosszantűrést és kitartást birtokoljatok,
 és mindvégig kitartván, egyikőtök harmicszoros,
 másikatok hatvanszoros, harmadikotok százszoros termést hozzon türelemben,
 és az igazaknak való megfizetéskor a ti mennyei atyátoktól
 a halhatatlanság talárját (sarkig érő ruháját) kapjátok!

Kommentár | A BS saját áldása, a legvirtuózabb típusból. Alapja a napi evangélium, melyben Keresztelő János a börtönből kérdezi meg tanítványain keresztül Jézust, hogy ő-e a Krisztus (Messiás), Jézus pedig nemcsak felel erre, hanem János személyéről kérdezi, és jelentőségéről világosítja föl a tömeget (Mt 11,2–10: *Cum audisset Ioannes*). A perikópa szövege három szinten érvényesül az áldásban: (1) tematikusan János bizonytalansága hívja elő a kitartás, hit, szilárdság, türelem motívumait, amelyek a BS keletkezésének föltételezhető környezetében, az államalapítás-korabeli Magyarországon különösen aktuálisak lehettek, és meghatározók az egész műben. A korabeli művelt klerikus könnyen érezhette lehetetlen küldetésnek új keresztény ország fölépítését a „magyar ugaron”. (2) Szövegszerű párhuzamok a megbotráncozásra (*beatus est qui non fuerit scandalizatus in me*: „boldog, aki meg nem botráncozik énbennem”), a nádszálra (*quid existis in desertum videre harundinem vento agitatam*: „mit mentetek ki a pusztába látni, széltől hajtott nádat-e?”) és a ruházatra (*hominem mollibus vestitum*: „finom ruhákba öltözött embert-e?”) vonatkozó szavak. (3) Amint a 10. (mustármag) és 12. áldásban (tömlők), úgy itt is megmutatkozik, hogy a szerzőt a szövegekben rejlő képszerűség ragadja meg igazán. Így válik itt meghatározóvá (az eredeti evangéliumi szakaszt messze meghaladó mértékben) a széltől hajtott nádszál metaforája. (Jellemző, hogy a híres *La donna è mobile qual piuma al vento*-t is biblikusabban, „Az asszony ingatag, úgy hajlik, mint a nád”-dal, tehát nem „toll”-lal, fordították magyarra.) A nádszálra vezethető vissza részben a jobbra vagy balra térés (ez később is kedvelt motívum, ld. 177c, 212c, az eredeti bibliai kifejezéshez [*declinare ad dexteram vel sinistram*]: Nu 20,17; Dt 17,20; Jos 1,7; Prv 4,27 stb., hasonlóan elterjedt biblikus fordulat az *usque ad consummationem* 'végezetig'), a gyökérzet, a kísértés mint széllökés (*impetus*) és a növényi párhuzamok továbbgondolásával a termés képze. Megállapíthatjuk tehát, hogy az alkotó jellemző módszere a szenzuális, érzékileg fölfogható elemek kiemelése a kontextusból, és az ebből kiinduló, az eredeti összefüggést

figyelmén kívül hagyó asszociációs lehetőségek kiaknázása. A napi evangélium mellett a másik szövegháttér a Gergely-homiliárium vonatkozó beszéde (DÉRI I. 383., a napi zsolozsmában is ezt olvasták), amelyből szövegszerűen is származnak az első tagban az alázatosság, istenség, hatalom, hit szilárdsága kifejezések. Jánosról a bevezető mondatokban (6,1) így szól: *qui et humilitatem suam et divinitatis eius potentiam considerans dicit: „aki mind a saját alázatosságát, mind az ő [Jézus] istenségét meggondolván így szól”*. Majd a nádszál-témát dolgozza ki részletesen (6,2): *Harundinem quippe mox ut aura contigerit in partem alteram flectit. Et quid per harundinem nisi carnalis animus designatur? Qui mox ut favore vel detractone tangitur statim in partem quamlibet inclinatur ... Discamus ergo fratres carissimi harundinem vento agitatam non esse ... Non nos prospera elevent non adversa perturbent ut qui in soliditate fidei figimur nequaquam rerum transientium mutabilitate moveamur: „Mert a nádszálát amint fuvallat éri [a popularis aura-hoz ld. 95a, vö. popularis gratia, 5a], a másik oldalra hajlik. És mi egyebet jelöl a nádszál, mint a testies lelkületet? Amelyet mihelyt dicséret vagy szidalom ér, mindjárt a megfelelő irányba hajlik ... Tanuljunk meg tehát, kedves testvérek, nem lenni szélből hajtott nádszálnak ... Ne fuvalkodjunk föl a kedvező dolgoktól, ne zavarodjunk meg a kedvezőtlenektől, hogy mi, akik a hit szilárdságában vagyunk rögzítve (gyökerezve), semmiképpen se rendüljünk meg a múlandó dolgok változékonyságától!”* A hajlékonysággal szembeállított fogalom, a kitartás (*perseverantia*) azonban nem tárgya az aznapi homiliának, ezért a szerző a Gergely-homiliárium egy másik, a fényeshét csütörtökjére rendelt (a BS-ben aznap [138] kihasználatlanul hagyott) homiliájához nyúl (25,1, perikópa: J 20,11–18: *Maria stabat*). Választása azért szerencsés, mert nemcsak a *perseverantia* és származékai fordulnak elő bőven a szövegben, hanem a képszerűsége, szenzualitásra való igény is teljesül az áldozati állat farka és a sarokig érő ruha (*talaris*) magyarázata révén: *virtus boni operis perseverantia est et voce Veritatis dicitur: Qui autem perseveraverit usque in finem hic salvus erit. (Mt 10,22) Et praecepto legis cauda hostiae in sacrificio iubetur offerri. In cauda quippe finis est corporis et ille bene immolat qui sacrificium boni operis usque ad finem debitae perducit actionis. Hinc Ioseph inter reliquos fratres talarem tunicam habuisse describitur. Tunica quippe usque ad talum est opus bonum usque ad consummationem: „a jó cselekedet ereje a kitartás, és az Igazság hangja így szól: Aki pedig kitart mindvégig, az üdvözülni fog. (Mt 10,22) És a törvény parancsa szerint az áldozati állat farkát föl kell ajánlani az áldozat bemutatásakor. A farkban van ugyanis a test befejezése, és az áldozat jól, aki a jó cselekedet áldozatának bemutatását az illő (köteles) tevékenység befejezéséig végigviszi. Ezért íratik, hogy Józsefnek a többi testvéreivel szemben sarokig érő ruhája volt. Mert a sarokig érő ruha az a jó cselekedet, amely eljut a befejezéséig”. Tartalmilag és a szóhasználat szempontjából is egyértelmű, hogy az áldozati szabályok (pl. Lv 7,3: *Offerent ex ea caudam et adipem: „Ajánljanak föl belőle farkat és zsírt”*, vö. Ex 29,22; Lv 3,9; 8,25; 9,19) és József köntöse (Gn 37,3: *Israel autem diligebat Ioseph super omnes filios suos eo quod in senectute genuisset eum fecitque ei tunicam polymitam: „Izráel**

pedig szerette Józsefet minden fiainál jobban, mert öregségében nemzette őt, és csinált neki hímzett ruhát”; 37,23: *nudaverunt eum tunica talari et polymita*: „megfosztották őt sarkig érő és hímzett ruhájától”) a Gergely-beszéd közvetítésével kerültek az áldásba. A botránkozás (*scandalizari*) és a szilárdság (*soliditas*) a saját 96a áldásban is együtt szerepel. A jó cselekedetben való kitartás a 2b témája, a *perseverantiam in bonis operibus* egyébként az *Urbi et orbi* áldás szövegében is így hangzik. Jellegzetes, Szent Gellértet idéző szóalkotás a *harundinus* (nádszálszerű), párhuzama később a *columbinus* (galamszerű, 46b, 66b, 67c, 125b, 187a), *turtureus* (pacsirtaszerű, 66b). A *Mediator Dei et hominum* 'Isten és az emberek közvetítője' 1T 2,5 kifejezése, de a BS lépten-nyomon használja: 34a, 46c, 138c, 210a. A magvető példázatából vett harmincszoros stb. termés (Mt 13,8.23) itt nem perikópaalapú, a BS-nek viszont kedvelt helye, más összefüggésben (a szüzesség százszoros, a vértanúság hatvanszoros, a bűnbánat harmincszoros termést hoz) előkerül a 37b, 62c áldásban is.

Ádvent harmadik hetének szerdáján

15.

*Deus, qui Ecclesiam suam mundavit lavacro aquae in verbo vitae,
ut exhiberet eam gloriosam, non habentem maculam aut rugam:
concedat vobis vitam agere sanctam et immaculatam.*

*Praestet vobis spatia dierum malorum redimere,
ut compendia vitae apprehendatis aeternae.*

*Quatenus, dum in patientia toleratis passiones huius temporis,
filiorum adoptionis futura gloria reveletur in vobis.*

*Isten, aki az ő Egyházát megtisztította a víz fürdőjével az élet igéjében,
hogy dicsőségessé tegye őt, olyanná, akin nincs szeplő vagy ránc,
engedje meg nektek, hogy szent és szeplőtelen életet éljete!*

*Adja meg nektek, hogy a rossz napok idejét megváltstátok,
hogy megragadjátok az örök élet jutalmát [takarékosan félretett nyereségét]!*

*Hogy, míg türelemben elviselitek ennek az időnek szenvedéseit,
az örökbefogadás fiainak eljövendő dicsősége megnyilvánuljon bennetek!*

Kommentár | Újabb saját, nem perikopális olvasó-áldás, elsősorban ismét az Efezusi (vö. 3, 9), a harmadik tagban pedig a Római levélből. A két érintett bibliai szakasz így szól: E 5,15–16: *Videte itaque fratres quomodo caute ambuletis non quasi insipientes sed ut sapientes redimentes tempus quoniam dies mali sunt*: „Ügyeljete tehát, testvérek, hogy vigyázva járjatok, nem mint okatlanok, hanem mint bölcsek, megváltván az időt, mert rossz napok vannak”, illetve E 5,26–27: *ut illum sanctificaret mundans lavacro aquae in verbo vitae ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam non habentem maculam aut rugam aut aliquid huiusmodi sed ut sit sancta et immaculata*: „hogy megszentelje őt [az Egyházat], megtisztítván a víz

fürdőjével az élet igéjében, hogy ő maga tegye önmagának dicsőségessé az Egyházat, olyanná, akin nincs szeplő vagy ránc vagy más efféle, hanem hogy legyen szent és szeplőtelen”; R 8,15.18: *Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore sed accepistis spiritum adoptionis filiorum in quo clamamus Abba Pater ... Existimo enim quod non sunt condignae passionis huius temporis ad futuram gloriam quae revelabitur in nobis*: „Mert nem kaptátok a szolgaság lelkét ismét félelemben, hanem kaptátok az örökbefogadás fiainak lelkét, akiben kiáltjuk: Abba (Atya) ... Mert úgy vélem, hogy ennek az időnek szenvedései nem méltók (mérhetők) az eljövendő dicsőséghez, amely meg fog nyilvánulni bennünk”. Az Efezusi és a Római levél idézett része is két-két perikópából áll össze, és egyik sem ádventi (E 5,15–21: *Videte itaque* és E 5,22skk.: *Mulieres viris*, általában nem perikópa; R 8,12–17: *Debitores sumus* és R 8,18–23: *Existimo enim*). Ezen a napon egységesen az Is 7,10–15 (*Pete tibi signum*) volt a szentlecke Európában. Némi bizonytalanságot az okoz, hogy az izaiási hely a téli kántorböjthöz kötődik, amelyet a BS rendszere egy héttel későbbre szánna, de nincs adatunk arról, hogy egy elméletileg föltételezhető kántorböjt nélküli 3. heti szerdának melyek lettek volna az olvasmányai, és a következő, 16. áldás is az izaiási olvasmányt föltételezi. Éppen a kezdő szakasz tehát az, amely emlékezetes és képszerű, de az Efezusi levél folyamatos olvasására, nem a napi liturgiára épít. Az Egyház mint szeplő és ránc nélküli menyasszony tehát a szenzuálisan megragadható nyitókép, de a 2–3. tag közti összekötetést már az idő motívuma és a jelen–jövő ellentétpár biztosítja. A szeplőtelen menyasszony és a végidők kapcsolatát egy további szöveg, a templomszentelési misék szentleckéje (Ap 21,2–5: *Vidi sanctam civitatem ... paratam sicut sponsam ornatam viro suo*: „Láttam a szent várost ... elkészítve, mint férjének fölkesített menyasszonyt”) biztosítja. Valóban, Notker Balbulus híres templomszentelési szekvenciája (*Psallat Ecclesia*) már az Efezusi levél szavait használva *virgo sine ruga* 'ránc nélküli szűz' névvel illeti az Egyházat/templomot. Megjelennek a korábbi áldásokból már ismerős fordulatok és témák is: a fürdő általi újjászületés (12b), a türelem (4a, 11b, 14c), az örökbefogadás fiai (9b). Jóllehet mindegyik a kiválasztott bibliai szakaszok része, többszöri előfordulásuk azt jelzi, hogy a szerző különösen fogékony volt rájuk.

Szent Miklós napján

251.

*Rege, Domine, corda plebis tuae per arma iustitiae,
absterge ab illa lasciviam carnis iniquae,
ut, quae optat, beato Nicolao, confessore tuo intercedente, obtineat,
qui, te inspirante, tres eripuit virgines auri splendore
ab obsceno stupri foetore.*

*Obtineat, quaesumus, Domine, in tremendo tuo examine
sententiam potius remissoris, quam iudicis,*

*qui tres iuvenes pro tuo nomine defendit
a crudeli censura comitis, iniuste illos damnantis.
Ipsius precibus, Domine, inter varia huius mundi discrimina
protegat nos tuae fortitudinis dextera,
quae, suis protensa meritis, ne saevientis mergerentur fluctibus maris,
te invocantibus affuit nautis.*

Vezérelj, Urunk, az igazság fegyverzetében a te népednek szívét,
töröld le róla az álnok test bujaságát,
hogy elnyerje, amit kíván, Szent Miklós, a te hitvallód közbenjárására,
aki ihletésdre az arany tündöklésével megszabadította a három szüzet
a meggyaláztatás fertőjétől!

Eszközölje ki, kérünk, Urunk, a te rettenetes vizsgálatodkor,

hogy inkább felments, semmint bíróként ítélj,
ő, aki a három ifjút a te nevedért megvédte a kegyetlen ítélettől,
mellyel a helytartó igaztalanul sújtotta őket!

Az ő fohászkozásaiért, Urunk, e világ sokféle válságai közepette

oltalmazzon minket a te erősséges jobbod,
mely az ő érdemeiért kiterjesztve, hogy a dühöngő hullámokban el ne merüljenek,
a téged szólító hajósoknak is megjelent!

Fordítói jegyzet | A biblikusabb „igazság fegyverzete által” helyett jobb a „-ban /-ben”, mert maga a vezetett nép ölti fel a fegyverzetet, nem a vezetés történik a fegyverzet segítségével. A szörendben törekedtem a rövidebb kólonok érzékel-
tetésére, ezért a szintagmák sorrendje néhol nem az eredeti. Az *obsceno ... foetore* ‘förtelmes bűz’ helyett elég a „fertő”, a *stuprum* pedig, mivel a legendában kényszerű, inkább „meggyaláztatás”, semmint „paráznság” vagy hasonlók. A második tag élén álló *obtineat* ‘nyerje el’ más értelemben szerepel, mint az első tagban. Bár a nép is elnyerhetné az enyhébb ítéletet, az alanyi mellékmondat utána Miklóstra vonatkozik, ami egyértelműbb, ha az állítmányt „eszközölje ki”-
vel adom vissza. A „válság” lehet, hogy kissé kiszól a szövegből, de azt hiszem, a *discrimen* (mint sorsforduló vagy éles döntési helyzet) legkifejezőbb fordítása.

Kommentár | Egy, gelazián szakramentáriumokból már ismert áldás első tag-
jának átdolgozása és újakkal való kiegészítése. Ilyen értelemben vett kísérlete-
zések, új stílusban készült saját áldások voltak a 15. nyári vasárnaptól (200)
megjelenő rövid (2. típusú) tételek, és ilyen lesz a záró Szent Kereszt-áldás is
(286). Az eredetije egy „gall” típusú áldás Szent Iván Nyakavágására (MOELLER
254). Ezeknek fő jellegzetességük, hogy orációszerűek, második személyben
Istenhez (azaz nem a gyülekezethez, mint általában) szóló tagokból és rövid,
kiegyenlített, gyakran rimes szakaszokból állnak össze, szemben az uralkodó,
„vizigót” áldások *gravitas*-ával (vö. a Cecília- és az András-áldással, 249–250).
Különösen a harmadik tagban föltűnő, hogy a töredezett szövegelemeket mi-

lyen nagyívű hiperbatonok fogják össze. A tartalmi háttér a Miklós-legenda három jelenete: a három, apjuk által kurválkodásra szánt szűz megsegítése az ablakon át bedobott aranyakkal; az igazságtalanul elítélt három katona tetteleges megmentése a vesztőhelyen (Miklós ráveti magát a hóhérra, és elveszi tőle a kardját); a viharba került hajósok megszabadítása (pl. *Legenda aurea* 16–17). A legenda egyébként ilyen terjedelemben nem mutatható ki a zsolozsmában, az esztergomi breviáriumok hat noktornusának nem is rövid olvasmányait a jóval részletesebben elmesélt „Mikulás-történet” (a három szűzé) tölti ki (Br dig. 874). A legendaalapú szöveget azonban végig biblikus nyelvezet szövi át. Ilyen az eredeti áldásban is meglévő, de itt sem idegenszerű *per arma iustitiae* 'az igazság fegyverzete által' a 2K 6,7 fordulata, amely egyrészt az ádvent első vasárnapi szentleckéből (R 13,12: *induamur arma lucis* 'öltük föl a világosság fegyverzetét'), másrészt az azonos szövegű nagyböjti antifónából (*Per arma iustitiae*) közismert. Használata a BS kontextusában fölidézi egyrészt az első ádventi vasárnapnak az ünnephez való közelségét, másrészt Miklós harcias és böjtlő természetét, amely gyermekkorának történeteiben (csecsemőként szerdán és pénteken csak egyszer szopott) s a második hivatkozott csodában megnyilvánul. Szintén biblikus a zsoltárokból jól ismert motívum, a *tuae fortitudinis dextera ... protensa* 'a te erősséges jobbod kiterjesztve', amelynek közvetlen mintája talán az Is 62,8: *in dextera sua et brachio fortitudinis suae*, kontaminálva az Ószövetségben lépten-nyomon előforduló *brachio extento* 'kiterjesztett karral' fordulattal (a *protensa* ennek a „megbolondítása”, ezzel az igekötővel nem fordul elő a Vulgatában). Izaiás az ádventi zsolozsmák folyamatos olvasmánya, de szorosabb perikopális kapcsolat itt nem mutatható ki. Figyelemreméltó, hogy a prófécia folytatása a gabonáról szól (*si dedero triticum tuum ultra cibum inimicis suis* 'nem adom többé a te búzádat eleségül a te ellenségeidnek'), és a 3. tagban említett hajósok története Miklós gabonacsodájával folytatódik, így az elhallgatott búza-motívum afféle *tertium comparationis* a legenda és a bibliai hely között. Az időben közeli ádvent első vasárnapi áldásokból kerülhetett ide az *in tremendo tuo examine* 'a te rettenetes vizsgálatodkor', amely az 1–2. áldásban is szerepelt, közvetítésükkel pedig Nagy Szent Gergelyre megy vissza (ld. ott). Végül a BS szóhasználati jellegzetessége az *inspiratio* 'ihletés' említése, amely a gyűjteményben további három helyen szerepel, mindig saját áldásokban.

Aprószentek ünnepén

32.

*Deus, qui hodierna die infans ab infantibus,
innocens ab innocentibus
sanguine, non sermone voluit praedicari,
inspiret vobis, ut testimonium Christi
non ex sublimitate sermonis aut sapientiae,
sed ex patientia et mansuetudine metiamini.*

*Et, qui stulta mundi elegit, ut confundat sapientes,
 infirma, ut confundat fortia,
 ea, quae non sunt, ut, quae sunt, destruat,
 edoceat vos intelligere,
 quod stultum est Dei, sapientius esse hominibus,
 et, quod infirmum est Dei, fortius esse hominibus.
 Ut malitia parvuli, sensibus perfecti,
 exercitatos sensus habeatis ad discretionem boni et mali.*

*Isten, aki a mai napon csecsemőként a csecsemők által,
 ártatlanként az ártatlanok által vérrel,
 nem beszéddel akart hirdettetni,
 ihlessen titeket, hogy Krisztus tanúságát
 ne a beszéd vagy a bölcsesség magasztosságával,
 hanem türelemből és szelídségből mérjétek!
 És aki a világ oktalanságát választotta, hogy megszegyenítse a bölcseket,
 gyengeségét, hogy megszegyenítse az erőt,
 azokat, amik nincsenek, hogy amik vannak, lerontsa,
 tanítson meg titeket megérteni,
 hogy Isten oktalansága bölcsebb az embereknél,
 és Isten gyengesége erősebb az embereknél!
 Hogy gonoszságban kicsinyekként, értelmetekben tökéletesekként
 gyakorlott érzékeket birtokoljatok a jó és a rossz megkülönböztetésére!*

Kommentár | Az előző két nap áldásaihoz hasonlóan a BS saját tétele, amely azonban megvan még legalább egy jóval későbbi, XV. századi trieri, ún. Wichterich-pontifikáléban (BNF Lat. 10576; az ilyen kapcsolatok az áldások hagyományozásának rejtekutaira és számos elveszett közvetítőjére utalnak). A BS szerzőjének gondolkodásmódjára vall az is, hogy az áldás elsősorban páli levelekre épít, közülük is elsősorban egy viszonylag zárt, egybefüggő szakaszra, az 1K 1,25–2,1-re, amely nem perikópa ezen a napon, és egészében tudomásunk szerint máskor sem (a napi perikópa ugyanis egységesen a Jelenésekből való *Vidi supra montem* [Ap 14,1–5]). A szakasz releváns mondatai ezek: *Quod stultum est Dei sapientius est hominibus et quod infirmum est Dei fortius est hominibus ... quae stulta sunt mundi elegit Deus ut confundat sapientes et infirma mundi elegit Deus ut confundat fortia et ignobilia mundi et contemptibilia elegit Deus et ea quae non sunt ut ea quae sunt destrueret ... Et ego cum venissem ad vos fratres veni non in sublimitate sermonis aut sapientiae annuntians vobis testimonium Christi:* „Ami Isten oktalansága, bölcsebb az embereknél, és ami Isten gyengesége, erősebb az embereknél ..., amik a világ oktalansága, azokat választotta ki Isten, hogy megszegyenítse a bölcseket, és a világ gyengeségét választotta ki Isten, hogy megszegyenítse az erőseket, és a világ nemtelenségét és megvetettségét választotta ki Isten és azokat, amik nincsenek, hogy azokat, amik vannak, le-

rontsa ... És én midőn hozzátok jöttem, testvérek, nem a beszéd vagy a bölcsesség magasztosságában jöttem, hirdetvén nektek Krisztus tanúságát." Szintén Szent Páltól való a *Malitia parvuli estote sensibus autem perfecti estote*: „Gonoszságban kicsinyek legyetek, értelemben pedig tökéletesek legyetek” (1K 14,20) és a *Perfectorum autem est solidus cibus eorum qui pro consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni ac mali*: „A tökéleteseknek pedig szilárd eledelük van, azoknak, akik szokás szerint gyakorlott érzékekkel bírnak a jó és a rossz megkülönböztetésére” (H 5,14). Az előbbi perikópaként igen ritka, ld. USUARIUM, de 7. vízkereszti beszédében idézi Nagy Szent Leó, ld. Sermo 37,4. Az ő vízkereszti beszédeiből valók az esztergomi zsolozsma olvasmányai vízkereszt egész nyolcadában, így föltételezhetjük, hogy az áldás szerzője is ismerte őket, de valószínűbb, hogy a *parvulus* ('kised') szó bibliai előfordulásaiból válogatott, ahogy a 6. áldásnál fölvettem, talán valamiféle glosszarium segítségével. E szó (és a később részletezendő beszéd-motívum) köti ugyanis össze a Korintusi levél mondatát a Zsidó levél mondatával, ahol a megelőző vers (H 5,13) így hangzott: *qui lactis est particeps expers est sermonis iustitiae parvulus enim est*: „aki a tejben részes, híján van az igazság beszédének, mert kised”. Jellemző, hogy az összeköttetést biztosító mondat nem szerepel az áldásban: a hermeneutikai kulcs ismét rejtve marad. A szövegpárhuzamoktól eltekintve az áldás központi motívuma a beszéd (*sermo*), illetve ellentétéként a nem-beszélés. Ez a lehetőség már a latin *infans* ('kised') szóból is adódik, a latin ugyanis nem a csecsszopás mozzanatából (csecsemő), hanem a beszélni nem tudásból (*fari* 'beszélni', *in*: fosztóképző) veszi a kisedekre használatos kifejezést. Ezt teszi kifejtetté (*infans* nélkül) a nap kollektája: *Deus cuius hodierna die praeconium innocentes martyres non loquendo sed moriendo confessi sunt omnia in nobis vitiorum mala mortifica ut fidem tuam quam lingua nostra loquitur etiam moribus vita fateatur*: „Isten, kinek hírért a mai napon az ártatlan vértanúk (aprószentek) nem beszéddel, hanem meghalással vallották meg, a vétkek minden rosszát halaszd meg bennünk, hogy a benned való hitet, amelyet a mi nyelvünk beszél, életünk erkölcsével is vallja meg.” A *sublimitas sermonis et sapientiae* ('fönséges és bölcs beszéd') témája ugyanakkor eszünkbe juttatja az intellektuális alázat problémáját, amelyet a 8. és a 11. áldás kapcsán emeltem ki. Maga a *sublimitas* a latinban éppúgy lehet pozitív (magasztosság), mint negatív (felfuvalkodottság) erkölcsi tartalmú főnév. A szerzőtől egyáltalán nem állt távol a beszéd és a bölcsesség ilyen értelemben vett „magassága”, a bennük tanúsítandó kicsinységre tehát nem kívülállóként buzdít. Az 1a tagban kedvenc erénye, a *patientia* (türelem) is újra föltűnik.

Fehérvasárnapra

142.

*Christus Iesus, qui, pro nobis vulneratus,
in testimonium perfectæ resurrectionis
vulnera sua attractanda præbuit discipulis:
mortifera peccatorum vulnera sanet in vobis.*

*Et, qui in dubitatione Thomæ omnes, in futurum credentes,
corroboravit in fide,
det vobis ea, quæ ex Evangelio auditis, fideliter credere,
quibus eum non contigit corporaliter videre.*

*Quatenus, dum in æterna resurrectione corruptio incorruptelam induerit,
sic a vita, quod mortale est, absorbeatur,
ut nemo vestrum secunda morte moriatur.*

Jézus Krisztus, aki érettünk megsebezettvén

a tökéletes föltámadás tanúságául

föltárta az ő sebeit tanítványainak, hogy megérinthessék,

a bűnök halálos sebeit gyógyítsa be rajtatok!

És aki Tamás kételkedésében mindazokat, akik egykor majd hinni fognak,

megerősített a hitben,

adja meg, hogy azokat a dolgokat, amiket az Evangéliumból hallottatok,

hűségesen higgyétek, ti, akiknek nem jutott osztályrészül őt test szerint meglátni!

Hogy midőn az örök feltámadásban

a romlandóság magára ölti a romolhatatlanságot,

úgy nyelje el azt, ami halandó, az élet,

hogy közületek senki meg ne haljon a második halállal!

Kommentár | Saját tétel. Az áldás első két tagja tisztán perikópaalapú, a fehérvasárnapi evangéliumi szakaszra épül, amelynek legjellegzetesebb mozzanata Tamás apostol hitetlensége (J 20,19–31). A szakasz időzítése egy héttel húsvét utánra magától értődő. Az első megjelenés, amikor Jézus megmutatta a tanítványoknak kezét és oldalát, a szombat utáni első napon történt, azaz még húsvétvasárnap este. *Cum esset sero die illa una sabbatorum ... ostendit eis manus et latus:* „Midőn beesteledett ama vasárnapon ..., megmutatta nekik kezeit és oldalát.” A Tamás-történet nyolc nap után (post dies octo), azaz zsidó és római számítás szerint egy héttel később, liturgikus értelemben fehérvasárnap történt. Ebből az evangéliumi szakaszból valók tehát a tanítványoknak való megjelenésre és a sebek megmutatására vonatkozó szavak, a Tamás hitetlenségére tett utalás (*Nisi videro in manibus eius fixuram clavorum et mittam digitum meum in locum clavorum et mittam manum meam in latus eius non credam:* „Ha nem látom kezein a szögek helyét és nem helyezem ujjamat az ő oldalába, nem hiszem”) és a második tagban parafrázelt jézusi mondat: *Beati qui non viderunt*

et crediderunt: „Boldogok, akik nem láttak, és mégis hittek.” A János-evangéliumban ezek a megjelenések közvetlenül a Mária Magdolnának való megjelenést követik, így Magdolna és Tamás a hit, illetve a hitetlenség képviselőjeként állnak szemben egymással. Hogy azonban ezt az ellentétet nemcsak Tamás kárára lehet értelmezni, arra Nagy Szent Gergely 29., Krisztus Mennybemenetelére (áldozócsüörtökre) szánt homíliájának kezdete (1) világít rá. A szöveget zsolozsmaolvasmányként használták, a Magdolna–Tamás ellentét ráadásul a beszéd emblematisz kezdetén fogalmazódik meg: *Minus enim mihi Maria Magdalene praestitit quae citius credidit quam Thomas qui diu dubitavit ille etenim dubitando vulnerum cicatrices tetigit et de nostro pectore dubietatis vulnus amputavit: „Mert kevesebbet adott nekem Mária Magdolna, aki gyorsabban hitt, mint Tamás, aki hosszan kételkedett. Ő ugyanis kételkedvén a sebek hegeit megérintette, és a mi keblünkről a kétely sebéit leválasztotta.”* Az első két tagban tehát a napi perikópa moralizáló kivonatát kapjuk, a hit megerősítése és a lelki sebek begyógyítása pedig, jóllehet a szerzőnek magától is eszébe juthatott, kézenfekvően levezethető egy jelentős ünnep közismert patrisztikus olvasmányából. Az áldásszerző kifinomultabb háttérszöveg-kezelése azonban igazán csak a harmadik tagban mutatkozik meg. Itt már továbbgondolja az ünnepet és a perikópát, de úgy, hogy tartózkodik a közvetlen, túlságosan nyilvánvaló idézetektől. A két egyértelmű szövegpárhuzam az áldások legkedveltebb hipotextusából, az újszövetségi levelekből való. Az első az 1K 15,50-ből: *caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt neque corruptio incorruptelam possidebit: „a test és a vér nem veheti birtokba Isten országát, sem a romlandóság a romolhatatlanságot nem veszi birtokba.”* Ezt folytatja szervesen a 2K 5,4: *nolumus exspoliari sed supervestiri ut absorbeatur quod mortale est a vita: „nem akarjuk, hogy levetkőztessünk, hanem hogy felöltöztessünk, hogy elnyessék, ami halandó, az élet által.”* A feltámadás és a feltámadott test témája levezethető az időszakból és az előző tagokban fölhasznált napi evangéliumból, a romlandóság–romolhatatlanság és a vetkőzés–öltözés motívuma azonban további magyarázatra szorul. Az elsőt egy újabb Nagy Szent Gergely-beszéd világítja meg (DÉRI II. 12.). A zsolozsma matutínumában éppen e napon olvasott homília (26,1) a romolhatatlanság kérdésével indul: *post resurrectionem suam corpus suum et incorruptibile et tamen palpabile demonstravit nam et corrumpi necesse est quod palpatur et palpari non potest quod non corrumpitur sed ... Redemptor noster et incorruptibile post resurrectionem et palpabile corpus exhibuit: „Föltámadása után testét romolhatatlanul és mégis mint megérinthető tárta eléjük. Mert szükség szerű, hogy romlandó legyen, ami megérinthető, és megérinteni nem lehet azt, ami romolhatatlan. Mégis ... a mi Megváltónk föltámadása után egyszerre mutatta testét romolhatatlannak, és mégis megérinthetőnek.”* A vonatkozó páli hely is a Gergely-beszéd közvetítésével érthető meg csak igazán. Az öltözködéssel kapcsolatos utalások a szerzőnek a képszerűséghez való vonzalmával magyarázhatók, ugyanilyen „ruházkodási” áldástagok pl. a 95a vagy a 128a is. Itt ugyanakkor különösen indokoltá teszi őket a liturgikus időzítés. Fehér-

vasárnap teljes nevén a fehér ruhák levételének vasárnapja (*dominica in albis deponendis*). Ezen a napon vették le és mosták ki a húsvét éjszakáján megkeresztelt neofiták azt a fehér öltözetet, amelyet a keresztelés után kaptak és utána egész héten viseltek a miséken és vecsernyéken. Ez a mozzanat vonzza ide a vetkőzésről és öltözködésről szóló páli szöveghelyet, sőt áttételesen a második halálról szóló Apokalipszis-idézetet is (Ap 2,11: *Qui vicerit non laedetur a secunda morte*: „Aki győz, azt nem sérti a második halál”), hiszen a fehér köntösbe öltözött szentek a Jelenések ikonográfiájának legalapvetőbb elemei. Szövegileg az Ap 7,9–13 (*amicti stolis albis*) húzódik meg emögött az ikonográfia mögött, képi értelemben többek között a római Szent Praxedis-bazilika mozaikját idézhetjük föl.

Az Apokalipszis fehér ruhába öltözött vértanúi a római Szent Praxedis-bazilika (Santa Prassede) diadalívének IX. századi mozaikjáról.